

Sprawozdania {WKiRDS}

№ 3

PIERWSZEJ KATEDRY

Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie

Redakcja
Kontekst Media | Anna Kontek

Fotografie z archiwum
Katedry Konserwacji
i Restauracji Malowideł Ściennych

Projekt i opracowanie graficzne
dr Magdalena Koziak-Podsiadło

ISBN 978-83-949847-2-4

Wydawnictwo Akademii Sztuk Pięknych
im. Jana Matejki w Krakowie,
Kraków 2017

Prace konserwatorskie przy malowidłach ściennych
w pałacu w Ciechanowicach, w kościele pw. św. Katarzyny
Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich, w kościele
pw. św. Barbary w Małej Kamienicy oraz w kościele
pw. św. Piotra i Pawła we Lwowie były dofinansowane
ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa
Narodowego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Katedra Konserwacji i Restauracji

Malowideł Ściennych

prof. dr hab. Edward Kosakowski – Kierownik Katedry

Pracownia Konserwacji i Restauracji

Malowideł Ściennych

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik – kierownik Pracowni

dr hab. Andrzej Guzik

dr Anna Forczek-Sajdak

Pracownia Przenoszenia i Rozwarstwiania

Malowideł Ściennych

prof. dr hab. Edward Kosakowski – kierownik Pracowni

dr hab. Mieczysław Stec, prof. ASP

dr Dorota Białek-Kostecka

dr Marcin Błaszczuk

Pracownia Dokumentacji Konserwatorskiej

Malarstwa i Rzeźby

dr Paweł Boliński – Kierownik Pracowni

dr Irma Pawelska

Pracownia Projektowania Konserwatorskiego

dr hab. Mieczysław Stec, prof. ASP –

kierownik Pracowni

W numerze:

Od redakcji – prof. Edward Kosakowski | 4

I REALIZACJE KATEDRY

• *Kalendarium prac terenowych w latach 2013–2017* | 9

• *Prace konserwatorskie i restauratorskie w kościele św. Katarzyny*

Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich w latach 2015–2016

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik | 19

• *Wieloaspektowe doświadczenia konserwatorskie w Ciechanowicach – ciąg dalszy*
prof. Mieczysław Stec | 29

• *Ćwiczenia terenowe przy malowidłach ściennych we wnętrzu kościoła filialnego*
pw. św. Barbary w Małej Kamienicy

dr Paweł Boliński | 39

• *Transfery trzech malowideł ściennych z przedstawieniami Chrystusa*
Pantokratora, Świętej Paraskewy oraz Kompozycja Abstrakcyjna – autorstwa
Jerzego Nowosielskiego

dr Dorota Białek-Kostecka, Monika Fudali | 43

II WSPÓLPRACA MIĘDZY ASP A STOWARZYSZENIEM „KON-FEDERACJA”

• *Wspólnie dla ratowania piękna przeszłości – prace ratunkowe*
i konserwatorskie we wnętrzu kościoła oo. Jezuitów we Lwowie

dr Paweł Boliński | 49

• *Działalność Stowarzyszenia na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego*
„Kon-Federacja” w latach 2013–2016

dr Ania Forczek-Sajdak, Ewa Zielińska | 55

III DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

• *Wpływ polimerów na stan zachowania malowideł ściennych w Polsce*
oraz możliwości ich usuwania przy zastosowaniu nanoemulsji,
grant finansowany przez Narodowe Centrum Nauki

dr Dorota Białek, dr Anna Forczek-Sajdak | 61

• *Badania konserwatorskie w kościele pw. św. Jerzego i Wojciecha oraz Chrystusa*
Króla w Kłodzku

Karolina Molga, dr Anna Forczek-Sajdak | 65

IV ARCHIWA

• *Przeźrocza ze zbiorów prof. Władysława Zalewskiego*

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik | 73

V AKTUALNOŚCI

• *Transfery malowideł ściennych na WKiRDS – od przybytku głowa boli?*

prof. Edward Kosakowski | 83

• *Założenia i program dotyczący odtworzenia dekoracji sgraffitowej na rodzinnym*
grobowcu Dutkiewiczów, na Cmentarzu Starym w Tarnowie

prof. Mieczysław Stec | 89

VI DYPLOMY 2013–2017 | 95

VII FOTOSYGNAŁY

• *70-lecie prof. Grażyny Korpala* | 98

Edward Kosakowski

Sprawozdania miały ukazywać się co roku, ale rzeczywistość koryguje plany. Likwidacja stanowiska pracownika pomocniczego w katedrze utrudnia coraz bardziej skomplikowaną organizację prac dydaktycznych, a tym bardziej realizację wszelkich pozadydaktycznych inicjatyw. Opóźnienie w opracowaniu sprawozdania to tylko jeden z przejawów tych komplikacji.

Bieżący numer obejmuje cztery lata akademickie: od 2013/2014 do 2016/2017. Każdy rok przynosił ilość informacji i zdarzeń wystarczającą do wypełnienia całego numeru. Teraz nagromadzenie materiału zmusza do radykalnej selekcji. Wiele aktualnych spraw musi zostać pominięte. Dla złagodzenia tego braku zamieszczamy kalendarium, w którym staraliśmy się przynajmniej zasygnalizować ważniejsze działania.

ZAJĘCIA TERENOWE – ZACHWIANIE TRYBU FINANSOWANIA

Najważniejszą, ale i przysparzającą najwięcej kłopotów sprawą, jest od lat troska o zapewnienie finansowania zajęć terenowych w obiektach zabytkowych. Głównym źródłem finansowania są dotacje MKiDN, o które występują właściciele konserwowanych zabytków. Mimo wypracowanego trybu postępowania, co roku nie ma pewności, jaki będzie rezultat tych wniosków. Od wielu lat preferencyjnie traktowane były obiekty, w których kontynuowaliśmy prace. W ten sposób zapewniona była ciągłość prac w kościele w Małej Kamienicy, w pałacach w Ciechanowicach, Komarnie i wielu innych zabytkach. W roku 2017 żaden obiekt nie dostał dotacji mimo starań i przedstawiania naszych potrzeb w ministerstwie. Te trudności sprawiły, że organizacja zajęć była jeszcze bardziej skomplikowana. Ograniczyliśmy działania na Dolnym Śląsku, a dla części studentów znaleźliśmy obiekty nie wymagające dalekich wyjazdów.

Na Dolnym Śląsku kontynuowaliśmy prace w kościele w Kątach Bystrzyckich, gdzie lokalna społeczność zapewniła utrzymanie studenckiej grupy, oraz w pałacu w Ciechanowicach, gdzie właściciel

wydatnie wspomaga organizację zajęć. Dla uniknięcia kosztów związanych z wyjazdem prowadziliśmy prace w kościele parafialnym w Modlnicy przy organizacyjnym wsparciu parafii (kontynuacja konserwacji malowideł z 2016 roku) oraz w dawnym hotelu Cracovia we współpracy z Muzeum Narodowym w Krakowie.

Ta nietypowa sytuacja załamania się trybu finansowania zajęć terenowych wynika głównie ze zmiany władz, również konserwatorskich, co rzutuje na kryteria przyznawania dotacji. Ważnym zadaniem na najbliższą przyszłość staje się więc ponowne uświadamianie gremiom decyzyjnym wagi kształcenia kadr dla konserwacji zabytków w oparciu o kontakt studentów z oryginałem.

BRAK LOKALI – UTRUDNIENIA W DYDAKTYCE I ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃ- STWA ZBIORU TRANSFERÓW

Działalność dydaktyczna katedry oparta jest w dużym stopniu o obiekty znajdujące się w terenie. Nie znaczy to jednak, że mamy mniejsze wymagania lokalowe. Szczególnie wyraźnie widać to na przykładzie Pracowni Przenoszenia i Rozwarstwiania Malowideł Ściennych. Naturalną cechą malowideł ściennych jest ich skala związana z funkcją w obiektach architektonicznych. Malowidła ścienne mają zwykle wielkie rozmiary, które trzeba brać pod uwagę w procesie przenoszenia. Brak pomieszczeń o odpowiedniej powierzchni był podstawowym problemem od początku istnienia pracowni. W ostatnich latach kłopoty lokalowe nasilają się jednak do takiego stopnia, że nie tylko zaburzają działalność dydaktyczną, ale mogą doprowadzić do likwidacji jedynej tego typu pracowni w Polsce.

Mimo trudnych warunków staramy się kontynuować prace nad malowidłami zdjętymi w ostatnich latach w ramach akcji ratunkowych. Przykładem są m.in. transfery malowideł Adama Stalony-Do-brzańskiego, uratowanych z kościoła w Kozach. Studenci IV roku w ramach zajęć w letnim semestrze, na korytarzach, w piwnicach, czy nawet na zewnątrz budynku, z poświęceniem budują podło-

ża, usuwają warstwy zabezpieczeń i przygotowują transfery do ekspozycji.

Efektom wieloletniego działania pracowni jest pokazny zbiór transferów niezwykle cennych malowideł, który też wymaga opieki i odpowiednich warunków do przechowywania i eksponowania. Historię zmagania z tym problemem, stan obecny i niezbyt optymistyczne perspektywy przedstawiamy w oddzielnym tekście dla zaakcentowania i uświadomienia wagi docelowych rozwiązań.

PRACA NAUKOWA I ORGANIZACYJNA A STRUKTURA ZATRUDNIENIA

Niezależnie od działalności dydaktycznej i organizacyjnej, nadal prowadzone są prace naukowe w ramach dyplomów, przewodów czy grantów. Tylko niektóre z nich są zaledwie zasygnalizowane w niniejszym numerze Sprawozdań. Ten rodzaj działalności, wobec braku pionu naukowo-technicznego w strukturze wydziału, wymaga zwiększonego zaangażowania pracowników. Sumując wszystkie rodzaje aktywności, nie można nie zauważyć, że zabraknie czasu i osób na realizację wytyczonych zadań. W wielokierunkowej i specyficznej działalności katedry szczególnie dotkliwie odczuwamy brak pracownika pomocniczego. Niegdyś uzasadnioną potrzebę takiego stanowiska potwierdziła komisja akredytacyjna i w wyniku jej zalecenia uyskaliśmy odpowiedni etat. Przez kilka lat katedra mogła funkcjonować normalnie, co widać zarówno po zrealizowanych inicjatywach, jak i ówczesnych wynikach finansowych. Od pięciu lat niestety bezskutecznie postulujemy przywrócenie tego stanu, nie znajdując zrozumienia u władz uczelni.

KON-FEDERACJA – SPRAWDZONA KONCEPCJA WSPOMAGANIA WYDZIAŁU

Sprawdziła się wypracowana kilka lat temu koncepcja wspomagania wydziału, a głównie naszej katedry, w działalności dydaktycznej i organizacyjnej przez Stowarzyszenie na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja”. Z przedstawionego sprawozdania Stowarzyszenia wynika, że ta pomoc

jest szczególnie istotna w finansowaniu pobytu studentów na zajęciach terenowych oraz dostosowaniu zakresu prac w obiektach zabytkowych do programu dydaktycznego. Nie bez znaczenia jest też tworzenie warunków do poszerzania wiedzy dzięki organizowanym warsztatom i szkoleniom prowadzonym przez specjalistów z kraju i z zagranicy. Stowarzyszenie stało się też narzędziem umożliwiającym realizację zadań przekraczających organizacyjne możliwości Wydziału. Przykładem jest konserwacja nagrobka profesora Edwarda Józefa Dutkiewicza w 50. rocznicę śmierci założyciela naszego Wydziału.

PERSPEKTYWY NA NAJBLIŻSZE LATA

Porównując plany z poprzednich numerów SPK widać malejący coraz bardziej optymizm. Może jest to odbicie pogarszającej się ogólnej sytuacji zawodu konserwatorów dzieł sztuki w Polsce, a może aktualnych ograniczeń możliwości rozwoju katedry. Trudno odpowiedzialnie planować zadania, nie mając pewności, czy znajdzie się miejsce na ich realizację, czy uda się przekonać decydentów do rekomendowanych kierunków działania, i czy zmieniające się unormowania w ogóle umożliwią formalne przeprowadzenie zamierzonych akcji. Przyjmujemy więc program minimum, choć wymagał będzie maksymalnego wysiłku. Jest nim walka o lokal dla dyplomantów i studentów pracujących przy konserwacji malowideł dużych formatów, o zapewnienie bezpieczeństwa zbiorowi transferów, o uzyskanie finansowania dla ćwiczeń terenowych. Wymusza to aktualna sytuacja. Oczywiście chcemy kontynuować wszystkie rozpoczęte działania ratunkowe w stopniu, na jaki pozwolą warunki techniczne. Mimo trudności nie mamy też zamiaru unikać nowych wyzwań, bo reagowanie na potrzeby zabytków było cechą charakterystyczną całej dotychczasowej działalności katedry.

Transfery malowideł ściennych Adama Stalony-Dobrzańskiego z kościoła w Kozach.

Kaplica Kucharskich w kościele parafialnym w Modlnicy. Zajęcia terenowe w czerwcu 2017 r.

Transfer malowideł ściennych Adama Stalony-Dobrzańskiego z kościoła w Kozach.

Korytarze w budynku przy ul. Lea nie są odpowiednim miejscem do magazynowania transferów ani do ich eksponowania.

Kalendarium prac terenowych w latach 2013–2017

opracowała **Irma Pawelska**

Kościół pw. św. Barbary w Małej Kamienicy, fragment gotyckiej polichromii na zachodniej ścianie nawy.

2013

Kąty Bystrzyckie – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej

Mała Kamienica – prace przy malowidłach ściennych i polichromowanym stropie w kościele pw. św. Barbary

Głębowice – prace przy zabezpieczeniu i częściowym przeniesieniu malowideł na stropie jednego z pomieszczeń dawnego klasztoru oo. Karmelitów

Ciechanowice – odsłanianie malowideł w jednym z pomieszczeń pałacu

Bytom – badania nawarstwień ściennych w budynku Muzeum Górnośląskiego

2014

Kąty Bystrzyckie – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej

Ciechanowice – prace przy malowidłach ściennych w pałacu

Mała Kamienica – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Barbary

Bytom – badania nawarstwień ściennych w budynku Muzeum Górnośląskiego

2015

Kąty Bystrzyckie – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej MKiDN

Ciechanowice – prace przy malowidłach ściennych w pałacu

Kłodzko – badania nawarstwień ściennych w kościele pw. św. Jerzego i św. Wojciecha

2016

Ciechanowice – prace przy malowidłach ściennych w pałacu

Kąty Bystrzyckie – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej

Modlnica – prace przy malowidłach w kaplicy pw. św. Anny

Kraków – prace w Pracowni Przenoszenia Malowideł Ściennych WKiRDS

Mała Kamienica – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Barbary

Kłodzko – badania nawarstwień ściennych w kościele pw. św. Jerzego i św. Wojciecha

2017

Ciechanowice – prace przy malowidłach ściennych w pałacu

Kąty Bystrzyckie – prace przy malowidłach w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej

Modlnica – prace przy malowidłach w kaplicy pw. św. Anny

Cracovia – prace przy mozaice ściennej autorstwa Heleny i Romana Husarskich

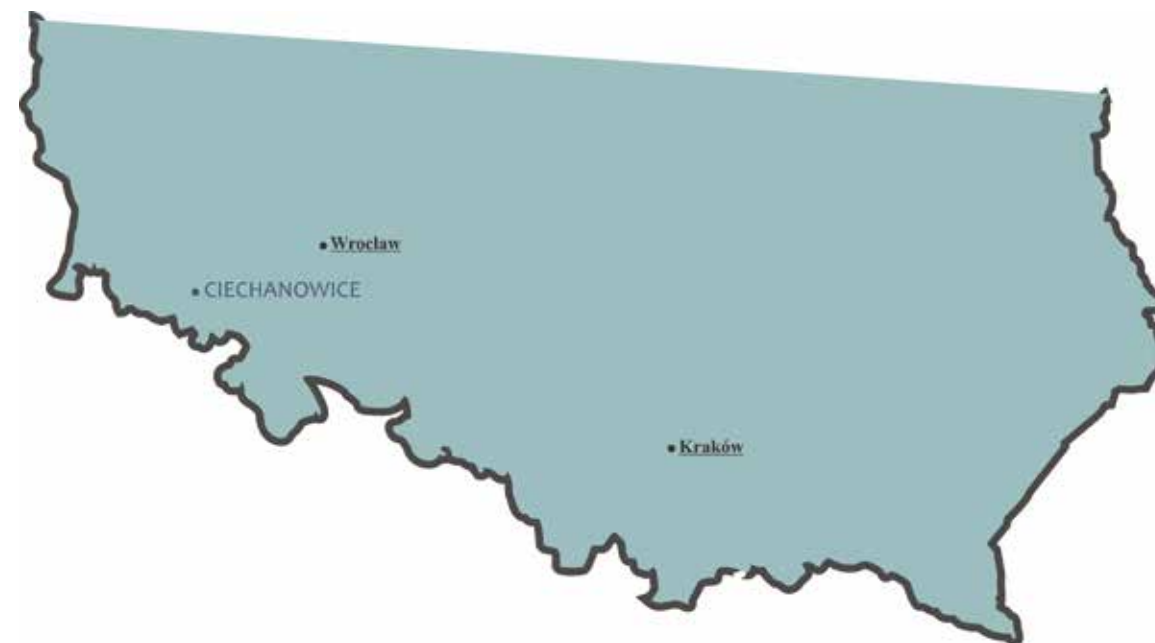
Kłodzko – badania nawarstwień ściennych w Ogrójcu przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. WOJCIECHA I MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ W MODLNICY

Prace konserwatorskie przy malowidłach ściennych prowadzone były w murowanej kaplicy pw. św. Anny, która została dobudowana do drewnianej świątyni w roku 1622 z fundacji Katarzyny z Oraczewskich herbu Szreniawa, wdowy po Stanisławie Kucharskim. Siedemnastowieczna dekoracja malarska kaplicy z przedstawieniami postaci świętych i ewangelistów, zakomponowanymi wśród wici roślinnych, została w XIX wieku zakryta pobiałą i nowym przedstawieniem – Widokiem Jerozolimy autorstwa malarza nazwiskiem Sikora. Malowidła barokowe odsłonięto spod pobiał jeszcze przed II wojną światową. Konserwował je wówczas zespół złożony m.in. z: Władysława Łuszczkiewicza, Kacpra Pochwalskiego i Marcela Harasimowicza. Po II wojnie światowej malowidła dwukrotnie rekonserwował Maciej Makarewicz.

PAŁAC W CIECHANOWICACH

Pałac w Ciechanowicach jest budowlą na planie prostokąta z kolumnowym portalem wejściowym, holem, klatką schodową oraz dwu- i dwuipółtraktowym układem pomieszczeń. Pałac powstał po przekształceniu w XVII wieku z gotyckiego, XV-wiecznego zamku. Na obecny kształt budowli wpływ miały również przebudowy z roku 1732 i 1846. W obiekcie zachowały się zabytkowe elementy wystroju: portale, sklepienia, kominki, polichromowany strop z XVII wieku oraz malowidła ścienne powstałe w ciągu kilku wieków trwania budowli. Prace konserwatorskie prowadzone w ramach zajęć terenowych z konserwacji malowideł ściennych objęły nawarstwienia malarskie w kilku pomieszczeniach pałacu.

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. ŚW. BARBARY W MAŁEJ KAMIENICY

Świątynia składa się z prostokątnej nawy oraz trójbocznie zamkniętego prezbiterium, do którego od strony południowej przylega zakrystia. Ściany prezbiterium datowanego na rok 1399 pokrywa XV-wieczna polichromia z przedstawieniami Scen z życia św. Barbary oraz dekoracyjnymi wiciami roślinnymi. W nawie, dobudowanej do prezbiterium w XVI stuleciu, znajdują się późnogotyckie malowidła przedstawiające m.in. Boże Narodzenie, Ukrzyżowanie i Św. Krzysztofa. Śladem po przekształceniach XVII-wiecznych jest polichromowany strop przykrywający nawę i prezbiterium, zasłonięty sufitem na podświetle (odkryty przez studentów w trakcie zajęć terenowych), oraz malowidła ściennie zachowane najlepiej na zachodniej ścianie nawy.

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. KATARZYNY ALEKSANDRYJSKIEJ W KĄTACH BYSTRZYCKICH

Gotycka świątynia składa się z nawy, trójbocznie zamkniętego prezbiterium, zakrystii oraz dzwonnicy z kruchtą w przyziemiu. We wnętrzu znajdują się nawarstwienia malarskie powstałe w okresie od XV do XIX wieku. Najstarsza polichromia to przedstawione w kwaterach sceny z życia Chrystusa oraz z Księgi Rodzaju. Malowidła te zostały zakryte pobiałami w XVI wieku, po przejęciu kościoła przez społeczność protestancką. Kolejna dekoracja malarska datowana jest na XVII wiek, kiedy po odzyskaniu kościoła przez parafię katolicką, przeprowadzono jego gruntowny remont. Młodsze nawarstwienia malarskie związane są z przekształceniami świątyni w XVIII, XIX i XX stuleciu.

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JERZEGO I ŚW. WOJCIECHA W KŁODZKU

Kościół obecnie należący do zgromadzenia sióstr Klarysek od Wiecznej Adoracji został ufundowany w XV wieku przez Rudolfa z Rüdesheim dla oo. Bernardynów. Jest to budowla jednonawowa, z prezbiterium zamkniętym czworobocznie, z rzędem kaplic od strony północnej korpusu. Burzliwa historia kościoła – z poważnymi zniszczeniami budowli i następującymi po nich gruntownymi remontami – znajduje swoje odzwierciedlenie w skomplikowanym układzie zachowanych nawarstwień ściennych. Na podstawie badań odkrywkowych przeprowadzonych w ramach zajęć terenowych przez studentów WKiRDS, stwierdzono obecność malowideł z czterech faz historycznych kościoła, w tym malowideł gotyckich.

KOŚCIÓŁ PW. WNEBOWZIĘCIA NMP W KŁODZKU

Kłodzka świątynia pw. Wniebowzięcia NMP powstawała od połowy XV do połowy XVI stulecia. W XVII wieku, po przejęciu jej z rąk protestantów przez zakon oo. Jezuitów, przekształcono jej wnętrze, nadając mu charakter barokowy. Prace badawcze dotyczyły polichromii w XV-wiecznym Ogrójcu, usytuowanym po północnej stronie kościoła. Ogrójec jest czteroprzęsłową przybudówką, nakrytą sklepieniem gwiazdzystym i stanowi przedsionek wejścia do świątyni. W Ogrójcu, oprócz wysokiej klasy późnogotyckich rzeźb, znajduje się fragmentarycznie odsłonięte malowidło z przedstawieniem niezidentyfikowanej świętej, datowane na początek XVI wieku. Jego przebadaniem zajęli się studenci WKiRDS w ramach zajęć terenowych z konserwacji malowideł ściennych.

MUZEUM GÓRNOŚLĄSKIE W BYTOMIU

Budynek Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu to dawna siedziba Starostwa Powiatowego wybudowana w 1899 r. przez R. Scharinga i K. Stegnitza. Założenie architektoniczne obejmowało również ogród i budynki gospodarcze. W budynku mieściło się służbowe mieszkanie starosty oraz m.in. Sala Posiedzeń i Sala Koncertowa. Ściany pokrywała dekoracja malarska i mozaiki. Po II wojnie światowej gmach stał się siedzibą Zarządu Górnictwa. W 1982 r. przekazano go Muzeum Górnośląskiemu, które użytkuje go do dziś. Prace badawcze przy nawarstwieniach ściennych prowadzone były od 2013 r. Ujawniły pierwotny wygląd dekoracji malarskich w pomieszczeniach budynku.

GŁĘBOWICE, DAWNY KLASZTOR OO. KARMELITÓW

Siedemnastowieczny klasztor i kościół należały niegdyś do zgromadzenia oo. Karmelitów. Po sekularyzacji zakonu w 1810 roku, budynki klasztorne przekształcono w gorzelnię, która działała do II wojny światowej. Po zakończeniu wojny w dawnym klasztorze powstał PGR, a budynki stopniowo popadały w ruinę. W roku 1995 klasztor i kościół zwrócono Kościołowi katolickiemu. Od tego czasu trwały tam prace remontowe. Docelowo dawny klasztor w Głębówicach ma być budynkiem przeznaczonym dla uczestników rekolekcji. W ramach prac terenowych studenci zajęli się zabezpieczeniem i częściowym przeniesieniem malowideł na stropie jednego z pomieszczeń dawnego klasztoru.

FOT. 1 Studenci biorący udział w pracach konserwatorskich i restauratorskich w 2016 roku.

Prace konserwatorskie i restauratorskie w kościele św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich w latach 2015–2016

Grażyna Schulze-Głazik

Prace przy malowidłach ściennych w kościele św. Katarzyny Aleksandryjskiej trwają od 2010 roku¹. W nawie zostały niemalże zakończone². Ekspozowanie kilku dekoracji malarskich z różnych okresów historycznych w jednym wnętrzu nie jest łatwe, zwłaszcza gdy znajdują się w kościele otwartym dla wiernych oraz turystów. Projekt konserwatorski zakładający takie rozwiązanie powinien być przemysłany, a ekspozycja czytelna.

DEKORACJE MALARSKIE W NAWIE KOŚCIOŁA

Na ścianie północnej nawy ekspozowane są cztery dekoracje malarskie:

- najstarsza z zacheuszkim po prawej stronie wejścia w obrębie sceny *Niesienie krzyża*
- nieco późniejsza, późnogotycka³ dekoracja w kwaterach, zajmująca niemalże całą powierzchnię ściany północnej do chóru
- kolejna chronologicznie dekoracja nad drzwiami (odpowiadająca dekoracji malarskiej z palmetami

¹ W latach 2010–2014 prace badawcze, konserwatorskie i restauratorskie przy ścianie północnej oraz wschodniej po stronie północnej prowadził dr hab. Andrzej Guzik. Instytucją prowadzącą prace była Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Katedra Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych. Od 2015 roku w nawie oraz prezbiterium prowadzi je dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, instytucją prowadzącą prace jest Stowarzyszenie na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja”. W pracach brali udział: Daniel Bednarczyk, Regina Głowczak, Magdalena Skóra, Katarzyna Hebda, Monika Kułaga, Pamela Grajny, Gabriela Szalast Dao-Quy, Katarzyna Wyszowska, Blanka Antoniuk, Paulina Węgrzyn, Joanna Wójcik, Kamila Zielińska, Barbara Krzaklewska, Patrycja Kucharzyk, mgr Gaja Głazik, mgr Igor Zamojski, mgr Stanisław Cymbaluk.

² Nie objęły przestrzeni drewnianego chóru, który pochodzi z czasu rozbudowy nawy w kierunku zachodnim, w drugiej połowie XVIII wieku.

³ Molga Karolina, *Malowidła ścienne na północnej ścianie nawy oraz przyległej do niej ścianie tęczowej w kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich*, [w:] *Sprawozdania {WKiRDS} Pierwszej Katedry*, Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie, nr 2, 2012/13, s. 26.

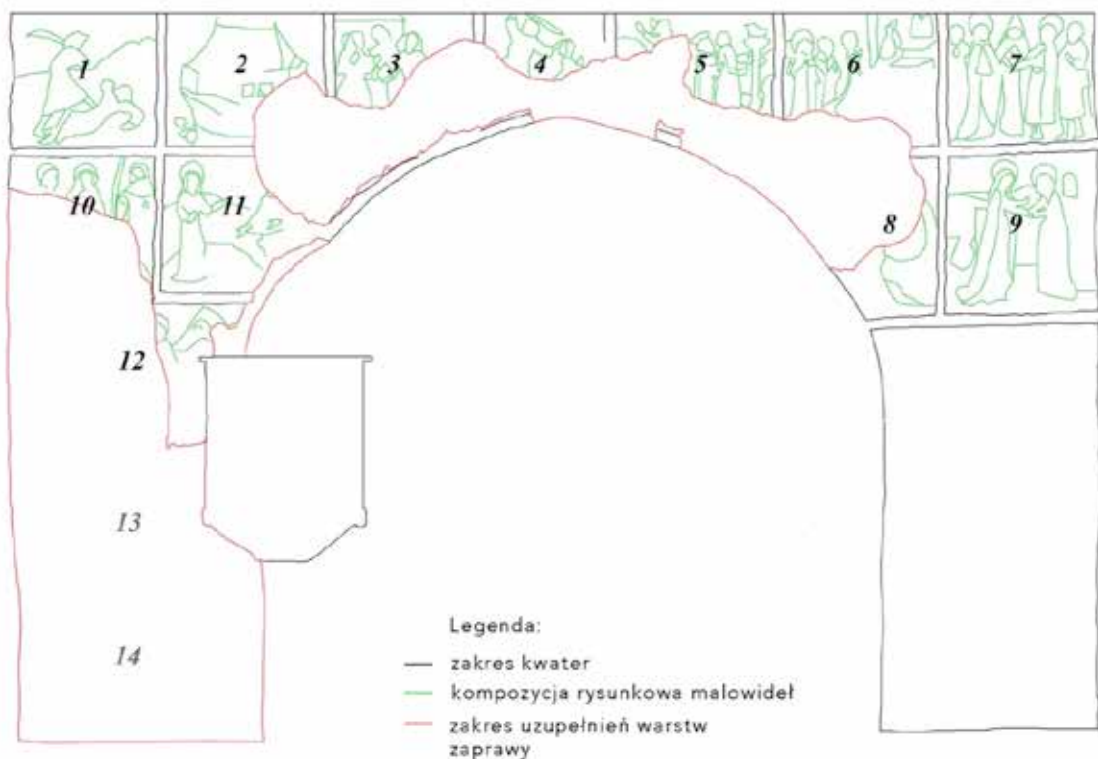
FOT. 2 Prezbiterium, ściana południowa.

na ścianie południowej nawy), którą można łączyć z remontem obiektu po 1631 roku, kiedy kościół powrócił do kultu katolickiego⁴ oraz XX-wieczny ornament patronowy pod chórem.

Na ścianie wschodniej nawy widnieją trzy dekoracje malarskie:

- najstarsza, zachowana fragmentarycznie po stronie południowo-wschodniej, przy łuku tęczowym, w postaci beżowo-szarej monochromii imitującej

⁴ W 2 poł. XVI w. (?) Kościół przeszedł w ręce protestantów. Prawdopodobnie znajdował się pod ich zwierzchnictwem do ok. 1630 roku.

ciosy kamienne z jasnymi fugami⁵ i ornamentem plecionkowym w kolorze czerni zamykającym od dołu pas ciosów

- dekoracja w kwaterach
- oraz zachowana bardzo fragmentarycznie dekoracja nad łukiem tęczowym, odpowiadająca dekoracji malarskiej z palmetami na ścianie południowej nawy.

DEKORACJA W KWATERACH

Malowidła na ścianie wschodniej, podobnie jak na północnej, mają kompozycję pasowo-kwaterową. Przedstawienia w pierwszym górnym rzędzie (oprócz kwatery 6 i 7, które ilustrują wydarzenia nowotestamentowe) tworzą treściową kontynuację przedstawień ze ściany północnej nawy, ilustrujących wydarzenia ze Starego Testamentu. Kwatery 3 i 4 mogą być również związane z patronką kościoła, św. Katarzyną, jednak stan zachowania malowideł nie pozwala na jednoznaczne zidentyfikowanie przedstawień.

Kwatery 6 i 7 związane są z życiem Marii, podobnie jak dwie sceny poniżej – kwatery 8 i 9 (po prawej stronie łuku tęczowego). Kolejne chronologicznie sceny znajdują się na ścianie północnej w drugim rzędzie – jest to ciąg scen z życia Chrystusa za-

⁵ Łączona chronologicznie z zacheuszkami.

Rys. 1 Zarys scen w kwaterach na ścianie wschodniej nawy z naniesieniem numerów scen. Wyk. Daniel Bednarczyk.

1. Zabójstwo Abła
2. Arka Noego
3. Św. Katarzyna (?)
4. Ofiara Abrahama lub Ścięcie św. Katarzyny
5. Złoty Cielec
6. Maria w świątyni
7. Zaślubiny Marii i Józefa
8. Zwiastowanie
9. Nawiedzenie Elżbiety
10. Chrzt w Jordanie
11. Chrystus z Samarytanką (?)
12. Ukrzyżowanie (?) (niezachowane)
13. Zmartwychwstanie (?) (niezachowane)

czynający się od Adoracji Dzieciątka. Następne są kwatery 10 i 11 w drugim rzędzie ściany wschodniej. Poniżej znajduje się prawdopodobnie jedna kwatera ze sceną Przekazania srebrników lub Samobójstwa Judasza, zachowana fragmentarycznie. Cykl życia Chrystusa powinny zamknąć sceny Ukrzyżowania i Zmartwychwstania, które najprawdopodobniej istniały poniżej kwatery 12, jednakże nie zachowały się. Kwatery wyznaczone są pionowymi i poziomymi pasami w kolorze sjeni. Gdzieniedzie zachowa-

ły się fragmenty białego ornamentu, który wypełniał pasy⁶. **FOT. 3**

Na ścianie południowej nawy, bardzo zniszczonej przez przemurowania otworów okiennych, odsłonięto fragmenty czterech dekoracji malarskich. Najstarszą z nich jest warstwa z zacheuszkami. Potem kolejno we wschodniej partii ściany widoczny jest fragment dużej sceny figuralnej w obramieniu z czerwonych pasów, odpowiadającej scenom w kwaterach na ścianie północnej oraz wschodniej.

Ekspozowana jest też dekoracja malarska z palmetami w kolorze ugru i sjeni, z zielonymi listkami i czarnymi podkreśleniami, która znajduje się w obramieniach glików okiennych i wokół dawnego wejścia do kościoła oraz w niszy na wodę święconą.

Poziomy ornament patronowy ujęty górą i dołem cienkimi paskami, widoczny pod chórem należy do dekoracji malarskiej o podziałach architektonicznych, która widoczna jest w prezbiterium kościoła. **FOT. 4**

DEKORACJA Z ZACHEUSZKIEM

Zacheuszek widoczny jest pod oknem zachodnim. W okrąg w kolorze zieleni szmaragdowej wpisany jest czerwony, równoramienny krzyż.

DEKORACJA W KWATERACH

Kwatare z niezidentyfikowaną sceną figuralną w kształcie stojącego prostokąta jest wysoka na prawie całą wysokość ściany, obramiona pasami⁷ analogicznymi do ściany północnej i wschodniej. Scena prawdopodobnie przedstawia postać stojącą na wzgórzu. Po jej prawej stronie widoczny jest prawdopodobnie fragment pnia drzewa, którego listowie widać w lewym górnym rogu kwatery.

DEKORACJA Z PALMETAMI

Warstwa malarska w kolorze ugru i sjeni, z zielonymi listkami i czarnymi podkreśleniami, znajduje się wokół glików okiennych, nad zamurowanym wejściem do nawy i w górnym gliku ościeża dawnego

⁶ Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Konserwacja-restauracja malowideł ściennych na ścianach północnej, wschodniej i południowej ściany północnej nawy kościoła pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich, woj. dolnośląskie 2015, Kraków 2016, s. 9.

⁷ Przedstawienie zostało zniszczone w czasie remontu kościoła, podczas którego na ścianie południowej nawy zmieniono rozmieszczenie okien – w miejsce jednego okna przepruto dwa otwory okienne.

wejścia do kościoła oraz w niszy na wodę święconą po prawej stronie wnęki drzwiowej.

DEKORACJA PATRONOWA

Widoczna jest pod chórem. Przedstawia pas z szarym ornamentem na błękitnym tle, ujęty górą i dołem cienkimi paskami, na szarej monochromii.

ZAKRES PRAC KONSERWATORSKICH

W LATACH 2015-2016

Prace konserwatorskie i restauratorskie w nawie kościoła w latach 2015-2016 były kontynuacją prac z poprzednich lat i objęły malowidła ścienne znajdujące się na ścianach północnej, wschodniej oraz południowej nawy kościoła.

Na ścianie południowej oraz wschodniej, w jej części południowej, wykonano sondy stratygraficzne. Usunięto nawarstwienia zasłaniające dekoracje malarskie. W celu zabezpieczenia brzegów oryginalnej zaprawy założono opaski z zaprawy wapienno-piaskowej. Odsłoniętą warstwę malarską w miejscach zagrożenia utrwalono 2–3% roztw. Paraloidu B72 w toluenie. Wykonano iniekcje podtynkowe w miejscach odspojeń zaprawy roztw. Primalu AC33 w wodzie oraz Ledanu TB1. W miejscach rozległych ubytków zaprawy odsłaniających watek kamienny założono tynk renowacyjny firmy Remmers, w innych kity wapienno-piaskowe wielowarstwowe.

Warstwę malarską utrwalono ok. 2,5% roztw. Paraloidu B72 w toluenie. Założoną zaprawę pokryto barwioną pobiałą wapienną. Nowe pobiałę scaloną z oryginalnymi metodą topowania pigmentami w proszku ze spoiwem 2–3% roztw. Paraloidu B82 w alkoholu etylowym. W takiej samej technologii uzupełniono ubytki warstwy malarskiej, stosując odróżnialne od oryginału znaki graficzne. Punktując sceny w kwaterach zastosowano kreskę pionową, natomiast przy uzupełnianiu ubytków w dekoracji malarskiej z palmetami zastosowano kropkę, obydwa znaki graficzne na delikatnym podławowaniu. Wykonano korekty uzupełnień ubytków warstwy malarskiej na ścianie północnej.

DEKORACJE MALARSKIE W PREZBITERIUM KOŚCIOŁA

Do prac konserwatorskich w prezbiterium przystąpiono w 2016 roku. Badania stratygraficzne oraz odsłonięcie malowideł spod przykrywających je nawarstwień wniosły interesujące obserwacje, spowodowały wątpliwości, ale też przyczyniły się do zweryfikowania istniejącego stanu badań odnośnie do nawarstwień historycznych w obiekcie. W mo-

FOT. 3 Nawa, ściana wschodnia.

mencie przystąpienia do prac sklepienie, żebra oraz ściany pokryte były dekoracją ornamentalną⁸, którą autor badań konserwatorskich w kościele z 2000 oraz 2010 roku określił jako XVII-wieczną, renesansową lub barokową. **FOT. 8, 10**

Prezbiterium kościoła ma kształt niemalże kwadratu. Nakryte jest jednoprzęsłowym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Posiada dwa okna – w ścianach północnej i południowej, w ścianie wschodniej znajduje się trzeci otwór okienny, węższy od pozostałych, obecnie zamurowany. Od strony południowej do prezbiterium przylega zakrystia. Prezbiterium wybudowane zostało z kamieni o różnej wielkości z wtrąceniami z cegły, połączonych zaprawą wapienno-piaskową z dodatkiem zgasów⁹.

Na wszystkich ścianach, na sklepieniu oraz na łuku tęczowym znajdują się malowidła pochodzą-

ce z różnych okresów historycznych, w większości zachowane fragmentarycznie¹⁰.

Najstarszą „warstwę malarską” jest szaro-ugrowa pobiała z napisami w kolorze czarnym, widocznymi w dolnej partii ściany południowej. Zapisy na ścianie południowej zawierają inskrypcję wykonaną piśmem gotyckim, o charakterystycznych łamanych konturach liter, odczytaną w 2000 roku jako ANNO DOMINI 1473 lub 1475 (?)¹¹. **FOT. 11** Napisy odkryto również na ścianie północnej prezbiterium, natomiast na ścianie zachodniej za ołtarzem widoczne są rysunki oraz napisy sangwiną, pochodzące prawdopodobnie z tego samego okresu.

Kolejną warstwą dekoracyjną jest imitacja ciosów kamiennych, na jasnej, grubej i chropowatej pobiałej, w kolorze beżowo-szarym. Ich forma została podkreślona przez pionowe i poziome linie malowane niebarwioną pobiałą. Najlepiej widoczne są

8 Cezary Wandrychowski, *Badania konserwatorskie w obrębie ścian oraz sklepienia żebrowo-krzyżowego kościoła filialnego pw. św. Katarzyny w Kątach Bystrzyckich. Kontynuacja wstępnych badań rekonesansowych z 2000 roku*, Wrocław 2010, s. 4, 5, 6.

9 Dokumentacja prac konserwatorskich. Rozeznanie nawarstwień ściennych i odsłanianie późnogotyckich malowideł ściennych z XV/XVI w. ściany północnej nawy kościoła filialnego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich, Kraków, luty 2011 r., s. 13.

10 Opisy na podstawie wstępnej dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich wykonywanej przez studentów WKIRDS ASP w Krakowie; autorką ikonograficznego i kolorystycznego opisu warstw jest studentka IV roku Regina Głowczak.

11 Wandrychowski Cezary, *Badania konserwatorskie w obrębie dolnych partii ścian prezbiterium oraz korpusu kościoła filialnego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich. Ekspertyza wstępna mająca na celu ustalenie obecności warstw malarskich oraz stratygrafię nawarstwień*, Wrocław 2000 r., s. 5.

FOT. 4 Nawa, ściana południowa.

na zachodniej ścianie prezbiterium **FOT. 8** oraz na łuku tęczy. Fragment tej dekoracji zachował się również na ścianie wschodniej nawy, przy łuku tęczowym po stronie południowej.

W tym czasie mogły powstać również zacheuski, związane z konsekracją kościoła. W prezbiterium odsłonięto ich pięć: dwa na łuku tęczy po stronie północnej i południowej, również dwa na ścianie wschodniej za ołtarzem oraz jeden na ścianie południowej. Zaznaczone są konturem, mają formę krzyża wpisanego w podwójny okrąg, wypełniony falującą linią¹².

Na ścianie północnej prezbiterium, po lewej stronie okna, znajduje się przedstawienie świętego Michała Archanioła wążącego dusze¹³. **FOT. 10** Można je łączyć z dekoracją ze scenami w układzie kwatrowo-pasowym w nawie. Św. Michał został przedstawiony wśród bujnej roślinności. Jest ubrany w długą białą suknię z długimi rękawami oraz ciemny płaszcz spięty pod szyją okrągłą, złotą klamrą.

12 Być może był pokryty polichromią, tak jak zacheuszek znajdujący się na południowej ścianie nawy głównej.

13 Św. Michał jest patronem Kościoła, obrońcą w walce z szatanem i przewodnikiem dusz w ostatniej drodze. Był księciem i wodzem chóru anielskiego, zwyciężył Lucyfera w czasie buntu aniołów. Janicka-Krzywdy Urszula, *Patron, atrybut, symbol*, Poznań 1993, s. 70.

FOT. 5 Łuk tęczowy z dekoracją ornamentalną.

Twarz o wyraźnych rysach otaczają złote włosy. W prawej ręce uniesionej nad głową trzyma miecz skierowany w dół. W lewej trzyma wagę, na której szalkach znajdują się dwie dusze. Na lewej szalce znajduje się grzeszna dusza, przedstawiona jako różowe stworzenie, na prawej – dusza zbawiona ukazana jako modląca się postać w białej sukni. Waga przechyliła się na stronę duszy zbawionej. Scena jest dynamiczna. Archanioł został ukazany w ruchu, który dodatkowo podkreśla gest uniesienia miecza i rozwiany płaszcz. Kontury zaznaczone są ciemną linią.

Do dekoracji malarskiej z kwaterami należą również dwa przedstawienia znajdujące się na łuku tęczowym między nawą główną i prezbiterium. Jedno z nich znajduje się obok ambony i jest częściowo przez nią zasłonięte. Drugie zostało odsłonięte w dolnej części łuku tęczowego od strony południowej. Scena przy ambonie przedstawia dwie postacie zwrócone do siebie. Prawdopodobnie są to kobiety, obie mają wokół głowy nimby. Postać po prawej stronie ubrana jest w jasną szatę i ma długie, złote włosy spływające na ramiona. Tło jest jasno- i ciemnozielone. Scena jest ujęta w obramienie koloru ciemnoczerwonego, lecz zachowało się ono jedynie po prawej stronie.

Przedstawienie po stronie południowej zostało od-

FOT. 6 Łuk tęczy z dekoracją ornamentalną.

FOT. 7 Prezbiterium, sklepienie.

FOT. 8 Prezbiterium, ściana zachodnia.

FOT. 9 Prezbiterium, ściana południowa, dekoracja ornamentalna wokół okna i w glicie okiennym.

FOT 10. Prezbiterium, ściana północna.

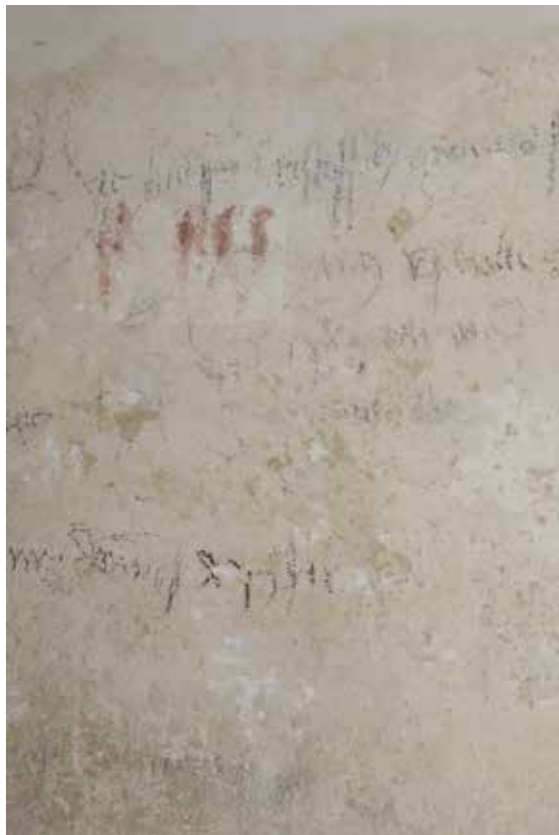
słonięte jedynie do połowy, przez co niemożliwa jest jego identyfikacja. Prawdopodobnie sceny w kwadrach znajdują się na całym łuku tęczy, o czym mogą świadczyć liczne odkrywki, w tym jedna ukazująca głowę w otoczeniu nimbu obwiedzionego czerwoną linią oraz pozostałości czerwonych obramień kwater, które biegną wzdłuż całej długości łuku.

Warstwę z palmetami tworzy, podobnie jak w nawie, dekoracja malarska w postaci ornamentu roślinnego w kolorze ugru i sjeny, z zielonymi listkami i czarnymi lub szarymi podkreśleniami. Zachowała się w obramieniu łuku tęczowego oraz na łuku tęczowym, na żebrach sklepienia oraz na ścianie południowej, po prawej stronie okna. **FOT. 2**

W partii cokołowej ścian prezbiterium, nad podłogą, odkryto pozostałość czerwonego pasa, na którym w uproszczony sposób, różnymi odcieniami czerwieni i białymi liniami zaznaczono bonie. Uzupełnieniem cokołów imitujących boniowanie były czerwone żebra.

W prezbiterium widoczne są również dekoracje ornamentalne. Znajdują się na łuku tęczowym, ścianach oraz sklepieniu i żebrach¹⁴.

¹⁴ Wszystkie wydają się być XIX-XX wieczne, datowanie ich jest niemalże niemożliwe, można założyć jedynie pewną chronologię warstw, choć i to jest skomplikowane.

FOT 11. Prezbiterium, inskrypcje w dolnej partii ściany południowej.

Dekorację sklepienia stanowi oszczędna ornamentyka z wykorzystaniem motywu wstęgi, której towarzyszą formy suchego akantu i kampanule. Wstęga przeplata się, tworząc charakterystyczne cęgi¹⁵. Cały ornament powstał z wykorzystaniem ugru i umbry na białym tle, z czarnymi podkreśleniami. Żebra pokryte są dekoracją w postaci wydłużonych liści w kolorze złotego ugru i umbry. Zwornik w centralnej części sklepienia pokrywa stylizowany liść akantu, utrzymany w tej samej kolorystyce co żebra.

Na łuku tęczowym widoczny jest ornament roślinny w formie bogatych, bujnych form liści akantu i girland owocowych. Wypełnia malowaną płycinę w formie pilastra. **FOT. 6** Roślinność w kolorach złotym, białym i pomarańczowym przedstawiona jest na niebieskim tle. W centralnej części łuku znajduje się ozdobny kartusz z elementami roślinnymi na ciemnoczerwonym tle. Znajduje się na nim napis w języku niemieckim: GEGRÜßET SEIST DU MARIA – zdrowaś Mario. Kolejne dwa kartusze znajdują się w dolnej części łuku. Po stronie południowej: DU BIßT VOLL DER SONNE – jesteś pełen (pełna) słońca; po stronie północnej napis jest nieczytel-

¹⁵ Słownik terminologiczny sztuk pięknych, Warszawa 1969, s. 263.

FOT 12. Prezbiterium, ściana północna, napis nad glifem okiennym.

ny: DER HERR Ü.. MIT ...DI.. – Pan...(?). **FOT. 5** Z tą dekoracją prawdopodobnie można łączyć warstwę ornamentalną na ścianie północnej i południowej, pozostawioną obecnie wokół okien i w glifach okiennych. Nad oknami znajdują się ozdobne kartusze z napisami, których formy przypominają zwinięte blaszane wstęgi, z dwóch stron zwieńczone formami kwiatowymi. Nad oknem północnym znajduje się napis w języku łacińskim: ST. KATHARINA – święta Katarzyna **FOT. 12** Nad oknem południowym: ORA PRONOBIS – módl się za nami. **FOT. 9** Kartusze powstały z wykorzystaniem bieli, jasnej sjeny oraz błękitu.

W glifach obu okien występuje analogiczna dekoracja ornamentalna w postaci płycin koloru czerwonego z czarnymi podkreśleniami. Mają one imitować dekorację stiukową i tworzyć wrażenie przestrzenności. W prawym i lewym glifie obu okien płyciny są przedzielone ozdobną rozetą w formie liścia akantu w kolorze ugru. Należy zauważyć, że dekoracja ornamentalna łuku tęczowego i ścian południowej oraz północnej wprawdzie zawiera napisy w kartuszach, ale kartusze mają różne formy; napisy na łuku są „gotyckie” – w języku niemieckim, a na ścianach – po łacinie.

Najmłodszą warstwę malarską stanowi prawdopodobnie XX-wieczne malowidło patronowe pod-

malowywane ręcznie¹⁶. Motywem malarskim jest stylizowany, falowany, jasny pas wypełniony sercowatymi „listkami” w kolorze zieleni, który tworzy krzyże o zaokrąglonych ramionach. Wewnątrz krzyży znajdują się stylizowane, jasne motywy roślinne na ciemnoczerwonym, bordowym tle¹⁷. Malowidło znajduje się na ścianie północnej, pod oknem oraz na ścianie południowej, koło drzwi do zakrystii¹⁸. Przebiega spod niego wcześniejsza dekoracja, również ornamentalna, którą tworzą okręgi i romby wykonane grubymi liniami w kolorze jasnej szarości, podrysowane mocną kreską w kolorze brązowym na ugrowym tle. Wpisano w nie stylizowane kwiaty w kolorze intensywnego fioleto i błękitu¹⁹. Do tej warstwy może należeć fryz widoczny przy spływie wysklepki na ścianie wschodniej, po stronie północnej, który tworzy na tle ciepłej, jasnej zieleni²⁰ ugrowy meander i zieloną wic z listkami. Na ścianach prezbiterium, w tej warstwie mogły funkcjonować romby z okręgiem w środku, widoczne na ścianie południowej za „bramką” ołtarza głównego.

PRZEBIEG PRAC KONSERWATORSKICH W PREZBITERIUM

Malowidła w prezbiterium zostały odsłonięte. Podczas trudnego odsłaniania wykonano opaski zabezpieczające oraz wstępne utrwalanie osypującej się warstwy malarskiej, którą potem doczyszczono. Zaprawy w miejscach odspojień podklejono. W dolnych partiach ścian, tam gdzie to było konieczne, założono tynk renowacyjny. Uzupełniono ubytki zapraw. Warstwę malarską utrwalono. Na łuku tęczowym po stronie południowej wykonano transfer fragmentu malowidła z dekoracją ornamentalną, co odsłoniło fragment sceny należącej do dekoracji kwaterowej i widoczną pod nią warstwę malarską imitującą ciosy kamienne.

¹⁶ Wandrychowski Cezary, Badania konserwatorskie w obrębie dolnych partii ścian prezbiterium oraz korpusu kościoła filialnego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich. Ekspertyza wstępna mająca na celu ustalenie obecności warstw malarskich oraz stratyografię nawarstwień, Wrocław 2000 r., s. 4.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Z malowidłem tym można łączyć dekorację patronową pod chórem na w nawie kościoła.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Będącej pewnie w tym czasie kolorem ścian prezbiterium.

Studenci biorący udział w zajęciach terenowych w czerwcu 2016 roku.

Wieloaspektowe doświadczenia konserwatorskie w Ciechanowiczach – ciąg dalszy

Mieczysław Stec

W poprzednim numerze „Sprawozdań Pierwszej Katedry”, w artykule pt. „Udział WKiRDS w ratowaniu malowideł ściennych pałacu w Ciechanowiczach”, przedstawiłem prace w tym obiekcie w latach 2008-2013, związane z badaniami konserwatorskimi i rozpoznawaniem malowideł, a także z odsłanianiem znacznych ich partii. Artykuł był ponadto relacją z odtworzenia malarskich dekoracji na parterze, w sali zwanej Rycerską, na wysklepkach sklepiennych i na sklepieniu w pomieszczeniu obok, które zaadaptowano na kuchnię.

Niezależnie od ciekawych prac na parterze, najbardziej interesujące pozostawało pierwsze piętro, którego zasoby (ścienne dzieła malarskie) pozostawały tymczasowo na drugim planie. Po euforii wynikającej ze wspaniałości obiektu, a dokładnie-zdobących go malowideł ściennych z różnych epok – przyszedł czas na pracę.

PROJEKT KONSERWATORSKI – GENEZA I ZAWARTOŚĆ DOKUMENTU

Aby praca mogła przebiegać w sposób zaplanowany i przemyślany, Andrzej Meller, właściciel obiektu zabiegał o to, aby powstał całościowy projekt, odnoszący się do zamierzeń konserwatorskich i restauratorskich we wszystkich pomieszczeniach I piętra pałacu. Miał być ogólnym planem działania, określać założenia, wyznaczać kierunek dążeń i wskazać sposoby rozwiązywania problemów i strategię realizacji. By temu sprostać, konieczne było zebranie wszelkich danych potrzebnych do podejmowania decyzji merytorycznych. Projekt miał też nakreślić wizję założeń i postępowania konserwatorskiego. Ostatecznie taki dokument powstał jesienią 2013 roku pod nazwą: „Projekt konserwatorski, Pałac w Ciechanowiczach, Malowidła ścienne na I piętrze pałacu”. Został on przygotowany z udziałem studentów Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł

Sztuki. Opracowanie to zawierało 305 stron A4. Tak duża ich liczba wynika stąd, że poszczególne sale pierwszego piętra różniły się pod względem stratygraficznym, rodzajem dekoracji malarskiej, motywami zdobniczymi, układem i metrykami poszczególnych nawarstwień, a także klasą artystyczną. Opracowanie uwzględniało wszelkie stare i nowe elementy wyposażenia, architekturę i kształtowanie przestrzeni, która w poszczególnych fazach historycznych miała zróżnicowane oblicze. Dla jasności układu projektu przyjęto i zastosowano schemat dokumentacji, który porządkował informacje, jakkolwiek nie eliminował ich powtarzania (co jest cechą tego schematu). Potrzeba omówienia wielu kontekstów podejścia konserwatorskiego w różnych ujęciach, wymuszała tę powtarzalność.

Układ projektu był następujący. Po słowach wstępu przedstawione zostały ogólne założenia projektowe dla malowideł ściennych, następnie Karta identyfikacyjna zabytku, zagadnienia historyczne, kalendarium i opis architektoniczny pałacu. Dla podkreślenia obecności i pracy studentów ASP, został również przedstawiony ich udział w projekcie,

Pałac w Ciechanowiczach.

Sala nr VI podczas odśłaniania barokowej dekoracji malarskiej.

Sala nr IX podczas doczyszczania renesansowych malowideł.

Aranżacja malowideł renesansowych i barokowych po konserwacji. Południowa część sali nr I.

począwszy od 2008 roku oraz zakres prac i lista osobowa, a także spis dokumentacji, jaką sporządzili. Dalej zamieszczone zostały odrębne opracowania dla każdej z sal pierwszego piętra, zawierające pełną specyfikację określoną wymogami schematu dokumentacji. Szczególny akcent został położony na zagadnienia projektowe (założenia i postępowanie konserwatorskie). W opracowaniach dokumentacyjnych skupiono się na zrelacjonowaniu istniejących danych formalnych. Dane te były ważne z dwóch powodów: spełniały konserwatorski postulat opisu aktualnego stanu badań, a z drugiej strony upoważniały do zmian kontrolowanych. W dokumentacji fotograficznej, przedstawiającej aktualny stan formalny, zamieszczone zostały zminiaturyzowane postery, jakie studenci opracowali dla poszczególnych pomieszczeń. Postery te były ćwiczeniami realizowanymi w ramach Projektowania Konserwatorskiego. Prace ostatecznie zostały wydrukowane w formacie A1 i wyeksponowane na wystawie końcowo rocznej.

Maria Kisiel i Joanna Kunert, wówczas studentki V roku, studiów były zaangażowane w przygotowanie Projektu w dużo większym zakresie, niż pozostali studenci, wykonujący swoje zadania tylko w ramach ćwiczeń z Projektowania Konserwatorskiego. Opracowały one projekty stropów na bazie oryginalnych, zachowanych fragmentarycznie desek stropowych z kamienicy w Jeleniej Górze, oraz stropu pozyska-

nego w wyniku wprowadzanych zmian w kościele w Krzewinie. Tam malowany strop o cechach dekoracji pałacowej, był użyty jako materiał wtórny do podsiębitki. Projekty miały oparcie w rzetelnym wymiarowaniu, a na użytek metrycznej wizualizacji zostały opracowane w programie MetigoMap.

RÓŻNORODNE ASPEKTY PRAC W CIECHANOWICACH

Wieloaspektowość zasygnalizowana w tytule, dotyczy wielu zagadnień o naturze konserwatorskiej i restauratorskiej. Różnorodność malowideł i technik, a także specyfika miejsca, dały tu pole do wielu doświadczeń:

- Odsłanianie i doczyszczanie malowideł spod zakrywających je warstw – były miejsca, gdzie wystarczyła jedynie ostrożność. Jednak były też i takie, gdzie było to arcytrudne. Przykładem jest odsłanianie malowideł barokowych na pobiale w gładziach okien (sale: I, IV, VI, VIII). W ich przypadku nie wystarczyła ostrożność, napięta uwaga, odpowiednie narzędzia i umiejętności manualne. Konieczne było doświadczenie.
- Zabezpieczanie malowideł – wykonywane było do-
rażnie opaskami, podczas ich odsłaniania, a później przez iniekcję, zapewniającą stabilność tynku i warstwy malarskiej.
- Utrwalanie malowideł, zwłaszcza tych partii, które były zagrożone.

Aranżacja malowideł renesansowych i barokowych po konserwacji, w części zachodniej sali nr I.

• Przenoszenie malowideł ściennych – potrzeba zastosowania tej techniki pojawiała się dość często z różnych powodów; na przykład w sali nr II dotyczyła fragmentarycznie zachowanej XIX-wiecznej dekoracji (górnej partii fryzu i dolnego cokołu), umieszczonej na malowidle XVI-wiecznym. Dopiero jej zdjęcie umożliwiło dalsze odsłanianie malowideł renesansowych. Tego typu zabiegi są także przewidziane w sali nr VI, gdzie zachowała się fragmentarycznie XIX-wieczna dekoracja i wcześniejsze barokowe malowidło o wyrazistej i ekspresyjnej dynamice. Ekspozowanie obok siebie tak bardzo odmiennych dekoracji nie pozwoliłoby na konsonans estetyczny. Dlatego ekspozycja dekoracji XIX-wiecznej planowana jest w miejscu niezależnym (w holu I piętra).

Wykorzystanie techniki przenoszenia miało też zastosowanie w przypadku glików okien pomieszczenia nr I. Tam zaistniała szansa wspólnego ekspozowania malowideł renesansowych z barokowymi. Jednak aby odsłonić glyfy renesansowe, konieczne było usunięcie barokowego zamurowania. Gdyby owo zamurowanie było wykonane z cegieł, to nic nie stałoby na przeszkodzie. Tymczasem w jego skład wchodziły kamienie różnej wielkości, wśród nich spore gazy. Nie można więc byłoby utrzymać barokowych glików z możliwością odsłonięcia gli-

fów renesansowych. Rozwiązanie przyszło wraz z pomysłem, że można by malowidło przenieść. W efekcie rozebrano zamurowanie, odsłonięto tym samym malowidła renesansowe, postawiono na nowo mur ceglany w oryginalnej przestrzeni i osadzono oderwane wcześniej malowidło w tym samym miejscu.

Był jeszcze jeden powód przenoszenia malowideł – w narożnikach sali I, IV i IX przebiegały instalacje, wiązki rur centralnego ogrzewania, które warunkowały funkcjonowanie II piętra. Dla ekspozycji malowideł na I piętrze, gdzie naszym celem było uzyskanie atmosfery zabytkowego wnętrza, ich obecność była wysoce niepożądana. Można jednak było przenieść pasy malowideł (czy renesansowej wyprawy) z miejsc, gdzie miały przebiegać instalacje. Należało wykuć korytarze, wpuścić w nie instalacje, zakryć je i osadzić oderwane malowidła w tym samym miejscu. Tak właśnie zostało to wykonane.

• Wieloaspektowe ujęcie dotyczyło też ekspozycji i zastosowania różnych technik restauratorskich (scalanie kolorystyczne, punktowanie, uzupełnianie w wybranych technikach graficznych). Bardzo konkretnym rozwiązaniem było wypracowanie postępowania odnośnie do malowideł w salach nr IX, VII i VIII. Przed remontem w XVIII wieku, kiedy to wprowadzono podziały architektoniczne, malo-

Opracowywanie odwroci przeniesionych płatów malowideł.

widła te stanowiły wspólną dekorację w ogromnej sali antenatów. Charakteryzował ją cykl starannie dobranych portretów „przodków” (tu w nieprawdopodobnym zestawieniu historycznym), namalowanych w tondach, tworzących w całości fryz obejmujący całe pomieszczenie. Aby miały one wspólny mianownik ekspozycyjny, zaproponowano zastosowanie włoskiego sottolivello, czyli wyeksponowanie malowidła przez płaszczyznowe cofnięcie tynku. Technika ta pozwala podkreślić walory autentycznie zachowanych zabytkowych powierzchni malarskich. Takie rozwiązanie przyjęto dla dekoracji, której fragmenty znajdują się obecnie w trzech pomieszczeniach.

REALIZACJA PROJEKTU KONSERWATORSKIEGO – ORGANIZACJA PRAC

Wróćmy jednak do przerwanej historii konserwacji. W 2014 roku przyszedł w końcu czas na realizację projektu konserwatorskiego. O terminie wznowienia prac zdecydował wpływ środków finansowych. W latach 2014, 2015 i 2016 zostały one pozyskane z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i, łącznie z wkładem własnym beneficjenta, pozwoliły na przeprowadzenie wielu prac konserwatorskich i restauratorskich.

Prace były realizowane przez Stowarzyszenie na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja” przy Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie. Prowadził je autor niniejszej relacji, a uczestnikami byli zawodowi konserwatorzy dzieł sztuki (z doświadczeniem), absolwenci naszego wydziału oraz studenci, z których wielu – przy okazji – odbywało praktyki zawodowe. W 2014 roku zajmowaliśmy się malowidłami ściennymi w sali nr II. Aby do tego przystąpić, trzeba było zrealizować wstępne ustalenia dotyczące architektury. Ponieważ renesansowa dekoracja malarska sięgała wyżej niż zastany strop, zaistniała konieczność jego podniesienia. Ściany z kolei i architektoniczna przestrzeń wnętrza (płd.-wsch. i płd.-zach.) w obszarze okien, były zniekształcone przez zamurowania renesansowych wnęk. Należało je usunąć i odpowiednio wzmocnić, co zostało wykonane przez firmę J. Michalika, pod nadzorem arch. inż. J. Wawraszka. Dopiero po wykonaniu tych prac, przemurowaniu otworów w ścianie północno-zachodniej i otworzeniu wnęki piecowej w ścianie północno-wschodniej, mogliśmy przystąpić do prac przy malowidłach ściennych. Kierownikiem prac na miejscu została mgr Karolina Molga (wspomagana przez Małgorzatę Wójcik), która jest jednocześnie autorką dokumentacji z tych prac.

Wyzwaniem natury ekspozycyjnej były uzupełnienia malarskie w miejscach ubytków, zaplanowane w Projekcie konserwatorskim. Miały na celu wyrażone zaakcentowanie obecności autentycznych malowideł renesansowych w stanie, w jakim przetrwały. Jednocześnie dla czytelności układu kompozycyjnego, musiały być uzupełnione w zakresie formy, która miała przesądzający wpływ na atmosferę autentycznego pomieszczenia zabytkowego.

REKONSTRUKCJA STROPÓW W SALI NR II

W roku 2015 prowadziliśmy prace w sali nr I. Zaowocowały one odsłonięciem malowideł renesansowych i barokowych. Przeprowadziliśmy również konserwację techniczną i (dodatkowo wg ustaleń z właścicielem) estetyczną na ścianach północno-wschodniej i południowo-wschodniej.

Jednak najbardziej spektakularnym osiągnięciem była rekonstrukcja stropu sali nr II. Projekt rekonstrukcji opracowała Joanna Kunert – na podstawie zaledwie pięciu desek, odnalezionych pod podłogą tej samej sali. Projekt doczekał się realizacji i Joanna Kunert zaangażowała się weń osobiście.

W pierwszej kolejności wykonano specjalne samonośne rusztowanie (wg pomysłu A. Mellera), ponieważ konstrukcja nie mogła opierać się o ściany świeżo po konserwacji. Malowidła ściennie zostały zabezpieczone foliami polietylenowymi. Do belek przymocowano płyty paździerzowe, które miały tworzyć równą płaszczyznę i stanowić podłoże dla desek stropowych.

Pożądane były deski tzw. podłogowe, łączone na wręg. Musiały być dobrze wysuszone, aby nie zmniejszały swojej objętości i nie powodowały rozstępień (w warunkach naturalnych jest to nieuniknione i zjawisko to wystąpi, ale można ograniczyć wielkość powstających szczelin). Właściciel pałacu zdobył odpowiednie deski świerkowe, a ekipa stolarska ułożyła je i przymocowała do wyrównanego podłoża płytami paździerzowymi na suficie.

Na tym etapie rozpoczęły się prace z udziałem konserwatorów. Wykonano konserwację desek oryginalnych, oczyszczono je, utrwalono warstwę malarską i lokalnie zaimpregnowano. Na olbrzymiej powierzchni, gdzie miał pojawić się strop, rozrysowano jego podziały. Wynikały one z zaobserwowanych modułów, odczytanych jeszcze podczas analizy ich konstrukcji. Studentki Joanna Kunert i Honorata Zbrzeska przeprowadziły trasowanie całej powierzchni, precyzyjnie określając pola kwater i listwy stropu. Zespół stolarzy z Wiercienia, kierowany przez Pana Mariana Pązika, przystąpił do przycinania listew i montowania ich w ustalonych

Ponownie osadzone malowidło z dekoracją barokową, na glifie okiennym w sali nr I.

miejscach. Listwy te zostały przygotowane wcześniej, wyszlifowane i przeklejone na podstawie oryginalnych profili.

Oryginalne deski wraz z fragmentami listew, miały być włączone do rekonstruowanego stropu. Obrysowano ich kształty na folii poliestrowej i odbito w miejscach ustalonej lokalizacji, w północnej części stropu. Z obszarów, które miały zajmować oryginalne deski, wycięto zaznaczone kształty i wmontowano w nie zachowane deski stropowe. Na to dopasowano i nałożono listwy podziałów stropu, które utworzyły kasetony.

Oryginalne deski były przybijane kutymi gwoździami przez wpust na grzbietach listew, następnie wklejane były niezależne, wypełniające te wpusty listwy zakrywające. Podczas konserwacji zastosowano tę samą technikę maskowania, tym razem stalowych wkrętów.

Zakończenie prac stolarskich umożliwiło przejście do kolejnego etapu – wykonania rekonstrukcji malarskiej motywów zdobniczych. W zakres przygotowania podłoża wchodziło tzw. przeklejenie, tj. powleczenie całej powierzchni listew i ukształtowanych przez nie pół gorącym klejem glutynowym. Następnie przeszlifowano włókna, które podniosły się pod wpływem kleju.

Sala nr I. Malowidło renesansowe przed odsłonięciem i odmurowaniem wnęki okiennej.

Badania zastosowanej technologii malowania stropu (wykonane przez dr Marię Rogóż) wykazały, że jako spoiwa używano kazeiny. Dlatego na miejscu dopasowana została technologia kazeinowa i w tej technice wykonano całą dekorację malarską. Poszczególne fazy całego malowania były działaniem bardzo złożonym. W pierwszej kolejności obejmowały naniesienie rysunku (w skali 1:1 z oryginalnych desek), a w następnej nałożenia podkładów barwnych i malowania ornamentów.

Bardzo ważne były ustalenia dotyczące kolorystyki. Decyzja była trudna z kilku względów. Po pierwsze kolorystyka jest głównym czynnikiem stanowiącym o sile oddziaływania motywów malarskich. Po drugie, oryginalne deski stropowe stanowiły mniej niż 2% całej powierzchni. Rozłożone według przyjętej w projekcie konserwatorskim lokalizacji (inaczej niż to zwykle bywa w przypadku rekonstrukcji na bazie oryginalnych fragmentów) nie były właściwym punktem odniesienia, którym można by się kierować. Trzeba było działać w oparciu o odczytane walory kolorystyczne, co z założenia nie było rozwiązaniem optymalnym, ale w miarę uczciwym postępowaniem. Próby kolorystyczne pozwoliły na przyjęcie pewnych ustaleń, jednak z zastrzeżeniem, że dopiero po zakończeniu prac i spojrzeniu na ca-

łość kształt z poziomu podłogi, można będzie osądzić trafność wyboru.

Rzeczywiście po zdjęciu rusztowania można kwestionować wybór kolorystyki białych listew. Jako wykonawcy jesteśmy jednak przekonani, że podejmowaliśmy racjonalne decyzje zmierzające do uzyskania kolorystyki możliwie najbardziej zbliżonej do oryginalnej kolorystyki stropu z okresu jego powstania.

POWRÓT DO SALI NR I

W 2016 roku pracowaliśmy przy ścianach południowo – wschodniej i południowo-zachodniej. Ponadto (zgodnie z ustaleniami ze zleceniodawcą), wypracowaliśmy i wykonaliśmy ekspozycję malowideł znajdujących się w sali nr IX na ścianie południowo-wschodniej. Ostatecznie w sali nr I wszystkie malowidła ściennie są już po konserwacji. Przyjęliśmy tam rozwiązanie estetyczne polegające na utrzymaniu glifów z barokowymi dekoracjami, dodatkowo zaakcentowanymi brzeżnymi pasami obramiającymi, na tle renesansowych powierzchni malarskich. Niezwykle bogactwo wnętrza wynika z odsłoniętych glifów renesansowych i znajdujących się tam malowideł.

Kiedy w 2015 roku były prowadzone prace przy ścianie północno-zachodniej (na prawo od wejścia) napotkaliśmy dużą powierzchnię, gdzie nie zachowały się żadne malowidła. Już wówczas podjęliśmy próbę zagospodarowania tej pustki. Było to uzasadnione faktem, że pozostałe ściany wraz z wyodrębnionymi glifami okien i malowidłami cechowała dynamika w oddziaływaniu. Pozostawienie dużej ściany bez dekoracji malarskiej stwarzałoby dysonans estetyczny, a nie było wątpliwości co do ogólnych podziałów i motywów dekoracyjnych, jakie musiały tam wcześniej funkcjonować. Wykonaliśmy rekonstrukcję podziałów według rozwiązań formalnych przyjętych przez XVI-wiecznych malarzy w stosunku do pozostałych ścian. W obszarze boazerii wprowadziliśmy, analogicznie jak na pozostałych ścianach, wypełnienie motywem roślinnym wykonanym na wzór innego, pięknie namalowanego. Ta nowoutworzona dekoracja wyraźnie różni się kolorystycznie od oryginalnych motywów. Ale dzięki temu utrzymana została równowaga i osiągnięto estetyczną spójność całego wnętrza.

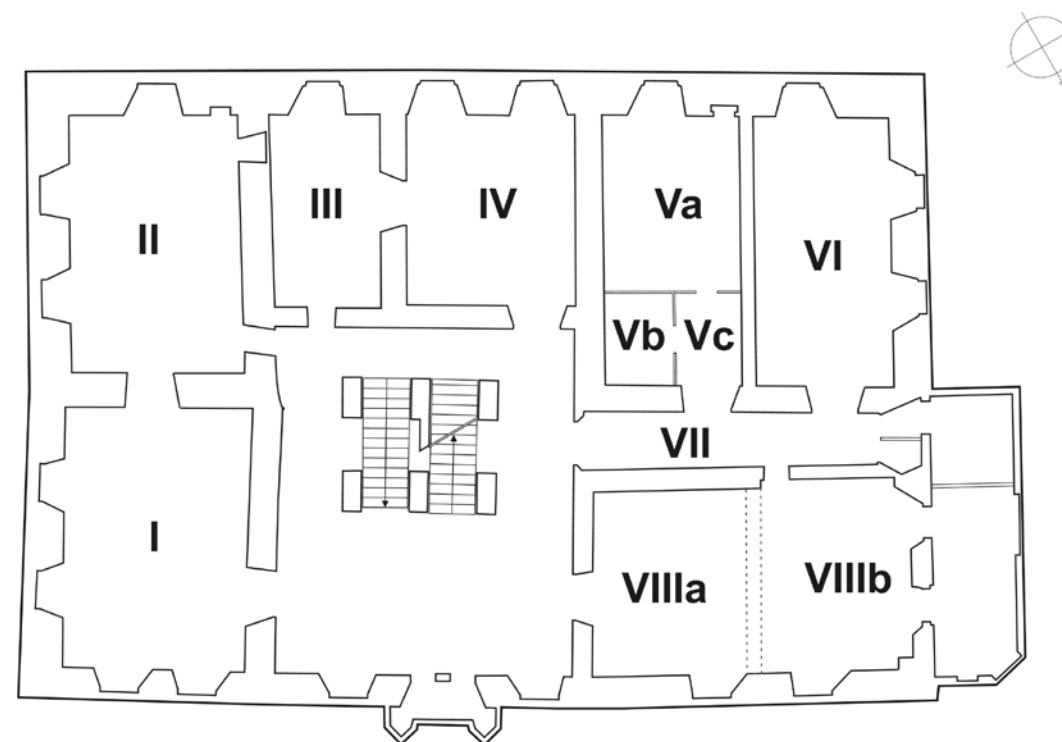
Sala nr II. Rekonstrukcja stropu zrealizowana wg projektu konserwatorskiego.

Prace konserwatorskie we wschodniej części sali nr II.

Piknik po zajęciach terenowych.

Plan sytuacyjny Pałacu w Ciechanowiczach.

Prace przy malowidle na łuku tęczowym. Czerwiec 2014 r.

Ćwiczenia terenowe przy malowidłach ściennych we wnętrzu kościół filialnego pw. św. Barbary w Małej Kamienicy

Paweł Boliński

Kościół pw. św. Barbary w Małej Kamienicy przez wiele stuleci swej historii przechodził duże zmiany i przekształcenia. Kolejne remonty i renowacje doprowadziły do całkowitego zatarcia dekoracji malarskiej ścian i stropu wewnątrz kościoła. Przypadkowe odkrycie w 2001 roku pochodzących z pierwszej połowy XV wieku polichromii, dało początek długotrwałemu procesowi ratowania tych bezcennych malowideł, pokrywających ściany i stropy. Studenci WKiRDS pod kierunkiem pedagogów, prowadzą prace konserwatorskie we wnętrzu kościoła pw. św. Barbary w Małej Kamienicy już od 2009 roku w ramach ćwiczeń terenowych z konserwacji malowideł ściennych.

Prace konserwatorskie odbywały się etapami. Rozpoczęły się od konserwacji technicznej malowideł w prezbiterium oraz odsłonięcia i konserwacji stropu. Na kolejnym etapie prac w 2014 roku przeprowadzono konserwację estetyczną malowideł przedstawiających sceny z życia św. Barbary na ścianie północnej prezbiterium. Odsłonięto też spod nawarstwień pobiał XVI-wieczne malowidła na ścianie północnej i zachodniej nawy kościoła¹. Retusze wykonano spoiwem – żywicą akrylową Paraloid B82 z pigmentami odpowiadającymi paletce malowidła. Uczytelnienie kompozycji malarskiej przeprowadzone zostało przez punktowanie za pomocą kreski pionowej. W trakcie tych prac zostały również przebadane nawarstwienia na stropie nawy. Ekspertyza ujawniła znajdujący się pod podsiębitką polichromowany strop z początku XVII w.

¹ Prace realizowane były w dwóch etapach: ćwiczeń terenowych, w których brali udział studenci WKiRDS oraz działań realizowanych przez Stowarzyszenie na rzecz ratowania dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja”.

Studenci pracują przy malowidle na północnej ścianie prezbiterium z przedstawieniem Scen z życia św. Barbary. Czerwiec 2014 r.

W 2015 roku realizowany był w ramach ćwiczeń terenowych niewielki zakres konserwacji, polegający na retuszu ornamentальной dekoracji malarskiej podłuczka łuku tęczowego.

W kolejnym roku zostały odsłonięte wszystkie malowidła na ścianach nawy kościoła oraz dokończony retusz na ścianie zachodniej prezbiterium – w ramach ćwiczeń terenowych lub zlecenia złożonego przez Stowarzyszenie „Kon-Federacja”.

Dzięki tym pracom odsłonięto malowidła przedstawiające sceny zamknięte w ramy: Pokłon Trzech Króli, Św. Mikołaj, Św. Krzysztof, Ukrzyżowanie, Św. Andrzej oraz dekorację ornamentálną wici ro-

Malowidła na północnej ścianie nawy kościoła po odsłonięciu. Czerwiec 2014 r.

ślinnych. Odsłonięto również fragmentarycznie zachowaną, XVII-wieczną warstwę malarską na ścianie zachodniej oraz umiejscowioną wzdłuż stropu w formie malowanych konsoli. Zostały również usunięte betonowe tynki okalające całą nawę do wysokości ok. 150 cm. Prace te umożliwiły właściwe „oddychanie” ścian i stopniowe osuszanie ich z nagromadzonej wilgoci². Wszystkie etapy prac, jak również stan zachowania poszczególnych malowideł zostały udokumentowane poprzez wykonywanie ortofotomapy – na jej podstawie została stworzona właściwa dokumentacja rysunkowa.

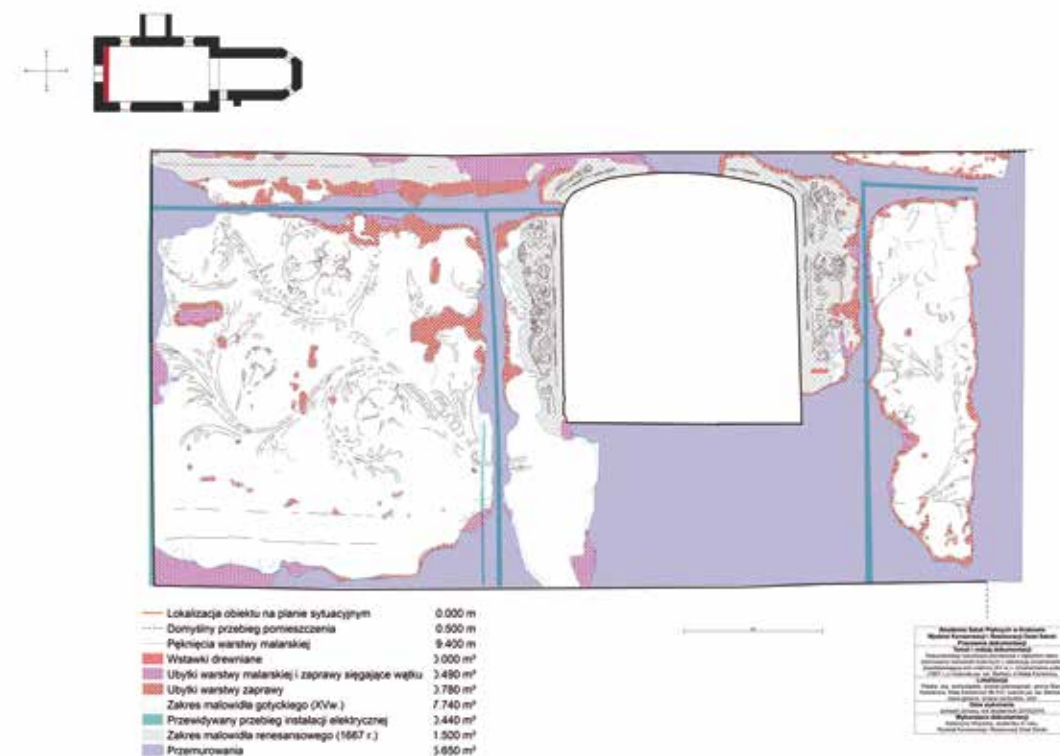
² Prace realizowane były w dwóch etapach: ćwiczeń terenowych, w których brali udział studenci WKiRDS oraz działań realizowanych przez Stowarzyszenie na rzecz ratowania dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja”.

Etapy oczekujące na realizację w następnych latach to: zakończenie konserwacji malowideł w nawie kościoła, odsłonięcie i konserwacja stropu w nawie wraz z dekoracją malarską oraz rozwiązanie problemu zawilgocenia ścian kościoła³. Dzięki zaangażowaniu się naszego wydziału w proces konserwacji, wszystkie te problemy udaje się systematycznie rozwiązywać i tym samym ratować kolejny zabytek na Dolnym Śląsku.

³ Parafia w Małej Kamienicy stara się o dofinansowanie projektu odwodnienia ścian kościoła.

Odsłanianie malowideł na północnej ścianie nawy. Czerwiec 2014 r.

Rejestr stanu zachowania malowideł na zachodniej ścianie nawy kościoła – malowidła gotyckiego z przedstawieniem wici roślinnych i dekoracji datowanej na 1667 r. z przedstawieniem puttów. Wyk. Katarzyna Wójcicka, studentka WKiRDS w roku akademickim 2014/2015

Malowidła autorstwa Jerzego Nowosielskiego w garażu prywatnego domu. Na filarze (z lewej strony fotografii) widoczna góra Święta Paraskewa, poniżej Kompozycja Abstrakcyjna. Na ścianie po prawej Chrystus Pantokrator. Stan przed konserwacją.

Transfery trzech malowideł ściennych z przedstawieniami Chrystusa Pantokratora, świętej Paraskewy oraz Kompozycja Abstrakcyjna – autorstwa Jerzego Nowosielskiego

Dorota Białek-Kostecka, Monika Fudali

W lutym 2015 roku zwrócono się o pomoc do Pracowni Przenoszenia Malowideł Ściennych WKiRDS ASP w Krakowie w sprawie trzech mało znanych malowideł autorstwa Jerzego Nowosielskiego. Przedstawienia Chrystusa Pantokratora, św. Paraskewy i Kompozycja Abstrakcyjna znajdowały się w garażu prywatnego domu. Ich lokalizacja uniemożliwiała ich stosowną ekspozycję. Zagroził im również planowany generalny remont budynku. Właściciele domu nade wszystko pragnęli właściwie wyeksponować zachowane malowidła, dlatego też chcieli je zdjąć ze ścian garażu i prezentować w formie wiszących obrazów. Pracownia Przenoszenia Malowideł Ściennych WKiRDS podjęła się realizacji tego zadania.

CHARAKTERYSTYKA MALOWIDEŁ

Celem działań konserwatorskich było zdjęcie trzech malowideł ze ścian i opracowanie ich w formie ruchomych transferów przy zachowaniu oryginalnego kształtu i charakteru malarskiego. Trzy omawiane malowidła znajdowały się na północno-wschodniej ścianie garażu.

Chrystus Pantokrator

Przedstawienie ma kształt prostokąta o wymiarach 49 cm × 43,5 cm. Jerzy Nowosielski ukazał tu półpostać Chrystusa Pantokratora. Chrystus ujęty jest w pozycji frontalnej. Prawą rękę ma zgiętą w ramieniu, a dłoń ułożoną do znaku błogosławieństwa, z wyciągniętym palcem wskazującym. Po lewej stronie, na wysokości prawej dłoni, widoczny jest płaski prostokąt – zamknięte Pismo Święte.

Święta Paraskewa

Przedstawienie świętej Paraskewy zostało wyko-

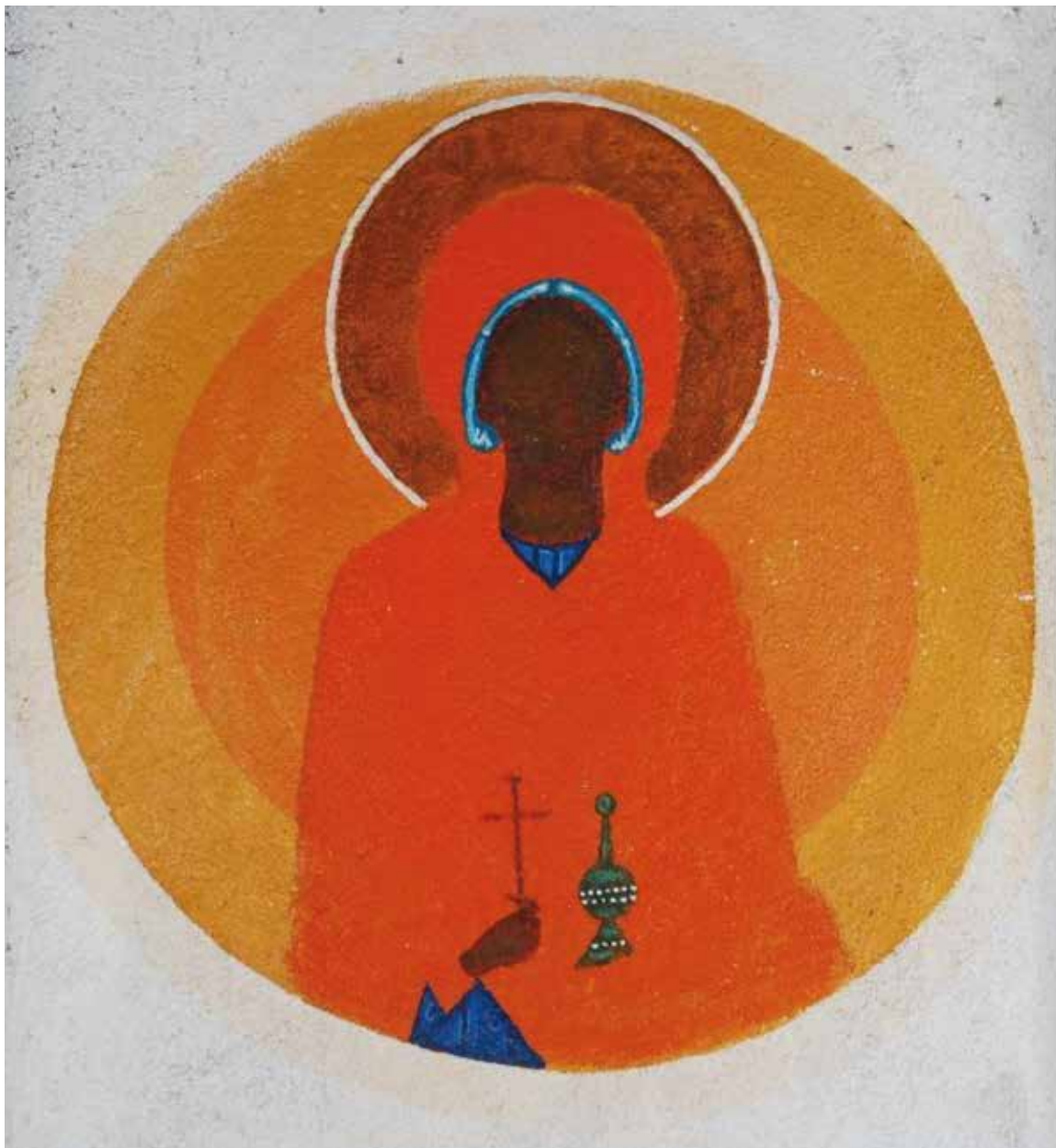

Chrystus Pantokrator. Stan malowidła przed zdjęciem ze ściany.

nane nad malowidłem z Kompozycją Abstrakcyjną znajdującą się na filarze. Wizerunek świętej artysta zamknął w kształcie koła, zawijając kompozycję na boki filara. Obraz ma wymiary 44 cm × 44 cm. Święta uwieczniona została frontalnie na tle dwóch okręgów: ciemno i jasnopomarańczowego. Twarz, podobnie jak w obrazie Chrystusa Pantokratora, nie posiada rysunku ani modelunku. Fizjonomia została zaakcentowana w monochromatycznej barwie. Święta Paraskewa trzyma dwa atrybuty – w prawej dłoni krzyż, zaś w lewej przypuszczalnie dzbanek z mirrą.

Kompozycja abstrakcyjna

Kompozycja Abstrakcyjna namalowana przez J. Nowosielskiego, w porównaniu z dwoma poprzednimi

Święta Paraskewa. Stan malowidła przed zdjęciem ze ściany.

przedstawieniami, może się wydawać odrębnym i innym tematem malarskim. Obraz znajdował się poniżej świętej, również na filarze. Zakomponowany był w kształcie prostokąta o wymiarach 37 cm×112 cm. Zasadniczy obraz tworzą dwie kompozycje – dwa prostokątne pola. Pierwszy od góry, znajdujący się zaraz pod świętą Paraskewą, to czerwony prostokąt. Bezpośrednio pod nim znajduje się drugi, ciemnobłękitny. Prawie na środku każdego z pól autor umieścił bardzo delikatnie namalowane mniejsze prostokąty w takim samym kolorze jak pole większe. Farba nałożona jest tak cienką warstwą, że można dostrzec prześwitujące podłoże. Układ nawarstwień prostokątów buduje iluzję perspektywy od najjaśniejszego fragmentu do najciemniejszego

– w dobrym oświetleniu ma się wrażenie, że obraz buduje przestrzeń.

PRZEBIEG PRAC KONSERWATORSKICH – ETAP 1 PRZYGOTOWANIE DO TRANSFERU

W pierwszym etapie prac nad malowidłami brali udział studenci IV roku w ramach zajęć w Pracowni Przenoszenia Malowideł Ściennych. Podstawowym celem ich działań, było wypracowanie metody oraz technologii zdjęcia malowideł ze ściany, jak również wykonanie samego zabiegu przeniesienia. Zasadniczym problemem okazał się dobór odpowiednich materiałów, w szczególności zaś spoiwa licowania. Trudność wiązała się z dużą wrażliwością warstwy malarskiej na podstawowe rozpuszczalni-

Kompozycja Abstrakcyjna autorstwa J. Nowosielskiego. Stan malowidła przed zdjęciem ze ściany.

ki spoiw. Szereg testów z wykorzystaniem różnych materiałów pozwolił dobrać optymalny środek licujący – Plexigum PQ 611. Preparat ten jest rozpuszczalny w benzynie, czyli jedynym rozpuszczalniku bezpiecznym dla warstw malarskich malowideł przeznaczonych do zdjęcia. Jednocześnie, w związku z trudnościami z doбором materiałów, prowadzono badania identyfikacyjne techniki wykonania wszystkich trzech obiektów, z wykorzystaniem pomiarów FTIR. Na tym etapie nie udało się jej jednak jednoznacznie określić. Malowidła zostały ostatecznie zdjęte metodą stacco. Do utrwalenia warstwy malarskiej użyto 3% roztworu polialkoholu winylu w wodzie, zaś do lico-

wania 35% roztworu Plexigumu PQ 611 w benzynie ekstrakcyjnej. Po zalicowaniu wykonano również negatyw polistyrenowy odwzorowujący kształt powierzchni malowidła z przedstawieniem św. Paraskewy, mający utrzymać w transferze charakterystyczne ułożenie kompozycji na filarze.

ETAP 2 – TRANSFER MALOWIDEŁ I DALSZE BADANIA
W marcu 2015 roku zdjęto trzy malowidła, a następnie przetransportowano je na Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki. W tym etapie realizacji brały udział studentki IV roku: Monika Kułaga, Katarzyna Żebracka, Pamela Grajny i Magdalena Lentowicz

W kolejnym etapie, od lutego 2016 roku malowidła stały się przedmiotem pracy magisterskiej realizowanej przez Monikę Fudali, wspieraną przez studentki IV roku: Barbarę Krzaklewską i Sonię Milewską. Podstawowymi zadaniami, zrealizowanymi w ramach pracy dyplomowej było zebranie dotychczasowej wiedzy i doświadczeń związanych z przenoszeniem trzech malowideł Jerzego Nowosielskiego, ostateczne określenie techniki oryginału, konserwacja trzech zdjętych płatów malowideł oraz zaproponowanie koncepcji aranżacyjnych i ekspozycyjnych dla zespołu trzech przeniesionych obiektów.

Problem ustalenia techniki wykonania malowideł zastosowanej przez Jerzego Nowosielskiego okazał się być niezwykle trudny do rozwiązania. Płaty trzech malowideł były już zalicowane i powtórne pobranie próbek czystej, oryginalnej, warstwy malarskiej do badań było niemożliwe. Dlatego też, podjęto decyzję o dodatkowych badaniach warstw malarskich zachowanych fragmentarycznie w garażu domu J. Nowosielskiego.

W wyniku analiz ustalono, że w trzech pobranych próbkach pojawiło się spoiwo akrylowe. Jednocześnie prowadzono poszukiwania w tekstach źródłowych (listy i wywiady z artystą). Informacje o zastosowanej technice malarskiej udało się odnaleźć w liście, który w 1976 roku Jerzy Nowosielski napisał do malarza i przyszłego współpracownika Miłosa Benedyktowicza. Z korespondencji tej dowiadujemy się, że malowidła w garażu prywatnego domu miały być wprawką technologiczną do późniejszych prac w kościele w Wesołej koło Warszawy oraz, że zostały wykonane właśnie w technice akrylowej. Prace techniczne przy płatach objęły: opracowanie odwróci, i wykonanie ruchomych podłoży. Podłoże dla malowidła z przedstawieniem św. Paraskewy, było kształtowane na przygotowanym wcześniej negatywie i odwzorowywało oryginalny kształt

Usuwanie licowania z malowidła ze św. Paraskewą.

Malowidło ze św. Paraskewą w pracowni.

Projekt ekspozycji z zachowaniem pierwotnego układu malowideł.

ściany. Po osadzeniu płatów, następnym etapem prac konserwatorskich było usunięcie licowania, które również wymagało wielkiej ostrożności i wielu prób.

ETAP 3: EKSPOZYCJA MALOWIDEŁ

Ostatnim zadaniem dyplomantki było zaproponowanie koncepcji aranżacji i ekspozycji dla zespołu trzech przeniesionych malowideł. W pracy proponowano dwa warianty ekspozycji malowideł. Pierwszy z nich miał na celu ekspozycję trzech malowideł w oryginalnym układzie, jaki zaproponował artysta.

Opracowanie warstwy malarskiej ograniczono do minimum, utrzymując charakter malowideł z zachowaniem niewielkich przetarć i ubytków warstwy malarskiej.

WNIOSKI Z TRANSFERU

Prace przy malowidłach Jerzego Nowosielskiego, były niezwykle cennym doświadczeniem dla

wszystkich osób biorących w nich udział. Potwierdziły, że przenoszenie malowideł ściennych w zetknięciu z problematyką sztuki współczesnej niesie ze sobą szereg nowych problemów.

Warto również podkreślić, iż nie była to pierwsza realizacja związana z przenoszeniem malowideł ściennych autorstwa Jerzego Nowosielskiego, którą wykonano w Pracowni Przenoszenia Malowideł Ściennych WKiRDS ASP w Krakowie. Już w latach 2000–2002 i 2005–2006 w ramach dyplomów i ćwiczeń studenckich opracowywano transfery malowideł tego artysty.

Freski Franciszka Ecksteina na sklepieniu kościoła pw. św. Piotra i Pawła we Lwowie, stan przed konserwacją w 2012 r.

„Wspólnie dla ratowania piękna przeszłości” – prace ratunkowe i konserwatorskie we wnętrzu kościoła oo. Jezuitów we Lwowie.

Paweł Boliński

Już pięć lat trwa projekt ratowania wystroju malarzkiego wnętrza osiemnastowiecznego pojezuickiego kościoła pw. św. Piotra i Pawła we Lwowie. Freski autorstwa Franciszka i Sebastiana Ecksteinów, jak i cała świątynia przez długie stulecia poddawane były licznym czynnikom niszczącym i przekształcającym¹.

Od 2012 roku rozpoczął się długi proces ratowania kościoła oraz przywracania i dopasowywania go do nowej funkcji sakralnej. Obecnie pełni on funkcję kościoła garnizonowego greckokatolickiego. Od początku planowania i prowadzenia prac ratunkowo-konserwatorskich czynny udział biorą w nich pracownicy Katedry Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych ASP w Krakowie. W ramach działalności statutowej Stowarzyszenie „Kon-Federacja”, działające przy naszym wydziale, organizuje praktyki studenckie, warsztaty konserwatorskie oraz prace badawczo-konserwatorskie. Wszystkie te inicjatywy były dofinansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Województwa Małopolskiego.

W 2012 i 2013 roku w ramach praktyk studenckich przeprowadzona została gruntowna inwentaryzacja zabytku oraz pierwsze ratunkowe prace konserwatorskie na emporach kościoła².

W 2014 roku, od czerwca do grudnia, kontynuowano prace ratunkowe przy malowidłach ściennych na emporach kościoła. Polegały one na zabezpieczeniu i konsolidacji najbardziej zagrożonych fragmentów malowidła wraz z odspojonymi tynkami. Zastosowane metody oraz materiały z założenia miały być albo najbardziej zbliżone do oryginalnej technologii, albo odwracalne i umożliwiające

Prostowanie i podklejanie zdeformowanych i odspojonych fragmentów malowidła wraz z zaprawą na emporze północnej 2014 r.

w przyszłości dodatkowe zabiegi konserwatorskie, ponieważ badania nad malowidłami nie zostały ukończone. Dokładny program postępowania konserwatorskiego cały czas był w fazie opracowania. Badania trwały ponad dwa lata, a powstałe w ich wyniku wnioski są wciąż weryfikowane i uzupełniane o nowe informacje. Analiza polegała na rozpoznaniu obiektu, czyli kwerendzie z zakresu historii i historii sztuki, badań technologii i techniki wykonania malowideł, stanu zachowania i przyczyn zniszczeń oraz badań nad metodami

¹ P. Boliński, A. Forczek-Sajdak, „Wspólnie dla ratowania piękna przeszłości”, czyli inicjatywa ratowania dawnego kościoła Jezuitów we Lwowie, Sprawozdania Pierwszej Katedry nr 2, 2013 r., str. 49–56

² Ibidem.

Komisja konserwatorska na rozpoczęcie prac w prezbiterium kościoła 2015 r.

Fragment sklepienia w prezbiterium przed konserwacją 2015 r.

konserwacji³. Celem tych działań było opracowanie szczegółowego projektu konserwatorskiego dla wnętrza świątyni, polegającego na wypracowaniu odpowiedniej metodologii, która pozwoli w sposób całościowy spojrzeć na problematykę konserwatorską polichromii kościoła. Wyniki badań i zaproponowane metody rozwiązywania poszczególnych problemów konserwatorskich stały się nieocenioną pomocą w późniejszych pracach konserwatorskich przy freskach Franciszka Ecksteina.

Od 2015 roku przystąpiono do kolejnego etapu ratowania cennych polichromii w kościele we Lwowie. Rozpoczęła się konserwacja malowideł na wysokości 26 m pod sklepieniem prezbiterium. Na rusztowaniu z bliska można było zweryfikować dotychczasowy stan wiedzy i uzupełnić go o dodatkowe informacje. Różnorodność i oryginalność problemów konserwatorskich, które wyniknęły przy tej realizacji była nadspodziewanie duża. Zaowocowała materiałem, który można było wykorzystać do realizacji prac dyplomowych na WKiRDS z niektórych zagadnień konserwatorskich.

Zachowana została również formuła współpracy polsko-ukraińskiej, polegająca na wspólnej pracy międzynarodowego zespołu konserwatorów oraz studentów krakowskiej i lwowskiej ASP przy konserwacji malowideł⁴. W ramach tych działań przeprowadzona została konserwacja techniczna malowideł polegająca na odczyszczeniu powierzchni, usunięciu przemałówek, usunięciu z powierzchni zasoleń, częściowym odsoleniu malowideł i tynków, konsolidacji malowideł i zapraw, uzupełnieniu ubytków tynków. Po przeprowadzonych ekspertyzach konstruktorskich i projektach wykonanych przez specjalistów z Politechniki Lwowskiej, wzmocnione zostały również elementy sklepienia uszkodzone w trakcie bombardowania kościoła w czasie II wojny światowej. Wszystkie działania i etapy pracy były odpowiednio dokumentowane i akceptowane przez komisje konserwatorskie odbywające się kilkakrotnie w ciągu roku. W ich skład wchodził: przedstawiciele MKiDN, rzeczoznawcy ministerialni – prof. dr Władysław Zalewski oraz prof. Edward Kosakowski,

³ Autorami badań byli: mgr Jacek Bagniak, dr hab. Andrzej Bettlej, dr Dorota Białek, mgr Marcin Błaszczuk, dr Paweł Boliński, dr Adam Boroń, dr Rodorico Giorgi, dr Paweł Karaszkiewicz, mgr Maria Kisiel, mgr Katarzyna Świerad oraz studenci: Agata Bartkiewicz i Justyna Skrzelowska.

⁴ W pracach w latach 2015–2016 udział wzięli: mgr Katarzyna Gwóźdź, mgr Lesya Hanulak, mgr Małgorzata Kaczmarczyk, mgr Wasyl Karpiv, mgr Salomea Ostrowska, mgr Anna Szumska, oraz studenci: Alina Dzisiak, Anatolij Grysenko, Barbara Krzaklewska, Karolina Matusiak, Alicja Sawoniuk, Arsen Szpak, Kamila Zielińska.

Podklejanie zdeformowanych fragmentów malowidła na północnej emporze kościoła 2015 r.

przedstawiciele służb konserwatorskich Lwowa, gospodarze świątyni m.in. o. Stepan Sus oraz zawsze liczni przedstawiciele środowisk konserwatorskich Lwowa.

Kolejnym etapem prac konserwatorskich, planowanym na 2017 rok, jest przeprowadzenie konserwacji estetycznej fresków, aby móc im przywrócić walory iluzjonistycznego malowidła.

Zagadnieniem wymagającym osobnego opisu były organizowane cyklicznie, co roku warsztaty konserwatorskie „Wspólnie dla ratowania piękna przeszłości”, ściśle powiązane z pracami prowadzonymi w kościele oo. Jezuitów⁵. Warsztaty te polegały na wymianie doświadczeń między środowiskami akademickimi Lwowskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz Krakowskiej ASP im. Jana Matejki. Wymiana tych doświadczeń, porównanie dwóch szkół konserwacji – zachodniej i wschodniej – umożliwiła opracowanie właściwych standardów i metod potrzebnych przy ratowaniu zabytków na zachodniej Ukrainie.

W ramach warsztatów dla uczestników organizowane były wykłady, ćwiczenia i zajęcia związane z problematyką konserwacji fresków Ecksteina. Organizowane były również zajęcia w innych obiektach zabytkowych, ukazujące problematykę ich konserwacji lub stanu zachowania. Dzięki nim studenci i absolwenci konserwacji Lwowskiej ASP mogli poznać problematykę związaną z konserwacją malowideł ściennych. Było to tym istotniejsze, że program nauczania konserwacji dzieł sztuki na Ukrainie nie przewiduje w ogóle zagadnień związanych z konserwacją malowideł ściennych. Formuła warsztatów jest praktycznie jedyną możliwością poszerzenia swojej wiedzy na temat tych zagadnień przez lwowskie środowisko konserwatorskie.

⁵ Wszystkie edycje warsztatów były dofinansowane ze środków Województwa Małopolskiego.

Prezbiterium sklepienie prace konserwatorskie przy freskach F. Ecksteina 2016 r.

Fragment fresku na sklepieniu prezbiterium po procesach odsalania i doczyszczania powierzchni.

Widok na sklepienie prezbiterium po zakończeniu konserwacji technicznej malowideł 2017 r.

Marcin Błaszczak w pojezuickim kościele we Lwowie testuje metody prezentowane podczas warsztatów prof. Rodorico Giorgi.

Działalność Stowarzyszenia na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja” w latach 2013–2016

Anna Forczek-Sajdak, Ewa Zielińska

Stowarzyszenie „Kon-Federacja” założone przy Katedrze Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennej krakowskiego Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, rozpoczęło już piąty rok swojej działalności. Celem „Kon-Federacji” jest wspieranie funkcjonowania katedry i całego wydziału poprzez organizację i współfinansowanie zajęć terenowych studentów, dotacje celowe na zakup sprzętu i wyposażenia oraz organizację i finansowanie warsztatów, wykładów i wycieczek, a także ciekawych projektów artystycznych i konserwatorskich.

Stowarzyszenie samodzielnie finansuje swoją aktywność, prowadząc działalność gospodarczą, z której cały zysk przeznaczony jest na zadania statutowe.

ZAJĘCIA TERENOWE I PRAKTYKI STUDENCKIE

Studenckie zajęcia terenowe z zakresu konserwacji i restauracji malowideł ściennych oraz dokumentacji, odbywają się głównie w obiektach, które otrzymały dofinansowanie ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu Ochrony Zabytków. Wiąże się to z koniecznością wykonania zadań w ściśle określonym terminie. Czas, jaki studenci spędzają w obiekcie, jest często niewystarczający do terminowego ukończenia prac. Dlatego dobrym rozwiązaniem jest realizacja zadania we współpracy z podmiotem gospodarczym. Stowarzyszenie wspomaga wydział organizacyjnie i przejmuje odpowiedzialność za wszelkie aspekty formalne związane z rozliczeniem zadania, tym samym umożliwiając studentom odbycie zajęć, a niejednokrotnie również praktyk wakacyjnych.

Jedną z pierwszych tego typu inicjatyw była konserwacja późnogotyckich i renesansowych malowideł ściennych wraz z drewnianym, polichromowanym stropem, w XVI-wiecznym kościele filialnym

pw. św. Barbary w Małej Kamienicy na Dolnym Śląsku. Prace w Małej Kamienicy są kontynuowane niemal rokrocznie. W latach 2013–2016 udało się zakończyć konserwację nawarstwień malarskich na ścianach i stropie prezbiterium oraz odsłonić i zabezpieczyć dekorację malarską wraz z zabytkowymi wyprawami na ścianach nawy. Jednocześnie z pracami konserwatorskimi czynione są starania o przeprowadzenie drenażu i odwodnienia całego obiektu.

Od kilku lat regularnie prowadzone są też prace konserwatorskie przy niezwykle interesujących, XVI i XVII-wiecznych malowidłach ściennych i drewnianych polichromowanych stropach w pałacu w Ciechanowicach koło Jeleniej Góry. W tym przypadku nasi studenci uczestniczyli w niemal wszystkich etapach prac: od odsłaniania malowideł i opracowywania programów prac konserwatorskich, przez utrwalanie i podklejanie osłabionych warstw malarskich i zapraw, uzupełnianie ich ubytków, a nawet transfery nawarstwionych dekoracji oraz ich rozległe rekonstrukcje. Pracom konserwatorskim towarzyszyły również prace budowlane, związane z przywracaniem oryginalnych poziomów stropów, wzmocnieniami konstrukcyjnymi przemurowanych gładów okiennych oraz modernizacją instalacji.

W 2014 r. stowarzyszenie prowadziło prace konserwatorskie przy sgraffitowej elewacji XVI-wiecznego dworu w Warcie Bolesławieckiej. Po rysunkowej inwentaryzacji zachowanych partii sgraffita oraz sporządzeniu projektu jego docelowej aranżacji, przeprowadzona została pełna konserwacja wraz z odtworzeniem XVII i XIX-wiecznej dekoracji sgraffitowej na elewacji wschodniego skrzydła.

W latach 2015 i 2016 udało się pozyskać dofinansowanie na kontynuację prac przy późnogotyckich malowidłach ściennych w kościele filialnym pw. św.

Katarzyny Aleksandryjskiej w Kątach Bystrzyckich, rozpoczętych w ramach zajęć terenowych kilka lat wcześniej. Dzięki temu udało się odsłonić i w pełni zakonserwować kwaterową, figuralną dekorację malarską na ścianach nawy, oraz zbadać, odsłonić i przeprowadzić pierwszy etap zabiegów technicznych przy nawarstwieniach malarskich ścian i sklepienia prezbiterium wraz z łukiem tęczowym.

Dzięki dotacji z tego samego źródła, w 2016 r. Stowarzyszenie rozpoczęło też konserwację XVII-wiecznych, figuralno-ornamentalnych malowideł na ścianach i sklepieniu kaplicy św. Anny przy kościele pw. św. Wojciecha i MB Bolesnej w Modlnicy pod Krakowem. Również tutaj znaczny zakres prac został wykonany przez studentów Wydziału w ramach zajęć terenowych i praktyk wakacyjnych.

OCHRONA DZIEDZICTWA NARODOWEGO POZA GRANICAMI POLSKI

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku przyznaje także dotacje na zadania, których celem jest ochrona dzieł kultury polskiej, które obecnie znajdują się na terenie innych państw. Nasze Stowarzyszenie od początku swojego istnienia z sukcesem składa wnioski o finansowanie prac

Warsztaty na temat zastosowania nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki, przeprowadzone przez prof. Piero Baglioniego z Uniwersytetu we Florencji; WKiRDS ASP w Krakowie, maj 2014 r.

Warsztaty na temat zastosowania nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki, przeprowadzone przez prof. Piero Baglioniego z Uniwersytetu we Florencji; WKiRDS ASP w Krakowie, maj 2014 r.

konserwatorskich we wnętrzu pojezuickiego kościoła pw. św. Piotra i Pawła we Lwowie.

Prace ratunkowe i zabezpieczające oraz badania i konserwacja dekoracji malarskiej autorstwa Franciszka i Sebastiana Ecksteinów prowadzone są sukcesywnie od 2012 r. przy współudziale Województwa Małopolskiego, które rokrocznie współfinansuje organizowane przy okazji prac terenowych we Lwowie warsztaty konserwatorskie pod hasłem: *Wspólnie dla ratowania piękna przeszłości*. Dotychczas udało się zinwentaryzować wnętrze całego kościoła, przeprowadzić prace badawcze i opracować program prac konserwatorskich, a także zabezpieczyć malowidła na emporach oraz przeprowadzić konserwację techniczną malowideł na sklepieniu prezbiterium. W pracach konserwatorskich, w ramach praktyk wakacyjnych, regularnie uczestniczą studenci Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i Lwowie oraz absolwenci obu wspomnianych uczelni.

DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA

W ramach prowadzonej działalności gospodarczej Stowarzyszenie od kilku lat współpracuje z Parafią pw. św. Marcina w Porębie Żegoty pod Krakowem. Prace konserwatorskie przy młodopolskiej deko-

Konsultacje i wykład prof. Rodorico Giorgi z Uniwersytetu we Florencji, związane z odsalaniem malowideł ściennych oraz zastosowaniem nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki, dawny kościół Jezuitów we Lwowie, czerwiec 2014 r.

racji malarskiej kościoła parafialnego rozpoczęły się w 2015 roku. W roku 2017 przeprowadzony zostanie już trzeci etap prac, który – dzięki dotacjom z MKiDN oraz jednostek samorządu terytorialnego prawdopodobnie zakończy konserwację ścian i sklepień transeptu.

NAUKA

W latach 2013–2016 Stowarzyszenie „Kon-Federacja” realizowało szeroko zakrojony projekt badawczy, mający na celu wypracowanie optymalnych metod konserwacji zabytkowych nawarstwień malarskich zachowanych w barakach na terenie dawnego obozu Birkenau. To wyjątkowe, bo dotyczące niezwykle nietypowej i delikatnej materii konserwatorskiej przedsięwzięcie, w dużej mierze polegało na symultanicznej pracy zespołów specjalistów z różnych instytucji naukowo-badawczych w Polsce, których wyniki badań były komplementarne. Sam projekt dotyczący nawarstwień malarskich składał się z kilku etapów. Rozpoczął się od przeglądu kilkudziesięciu budynków oraz sporządzenia tzw. katalogu problemów. Określono w nim lokalizację nawarstwień malarskich w 45 budynkach, a także syntetycznie przeanalizowano ich stan zachowania i przyczyny zniszczeń, aby w końcu określić zasadnicze problemy konserwatorskie.

Do szczegółowych badań wytypowano 4 reprezentatywne baraki. W kolejnym etapie prac gruntownie przeanalizowano ich stratygrafię i technologię nawarstwień malarskich, określono elementy oryginalne i powstałe po 1945 roku, oraz stan zachowania i przyczyny zniszczeń. Wszystkie powyższe zabiegi znalazły odzwierciedlenie w dokumentacji opisowej, rysunkowej i fotograficznej. W ostatnim etapie, w efekcie licznych prób, opracowano metody tymczasowego zabezpieczania nawarstwień malarskich na czas prowadzenia prac budowlanych i transportu, ale też ich oczyszczania, odsalania i konsolidacji, jak również zabezpieczania przed wandalizmem i usuwania jego śladów, wreszcie maskowania skutków niezbędnych prac budowlanych.

Powstałe w ten sposób wielotomowe opracowanie, dostępne również w wersji multimedialnej, jest już wykorzystywane w praktyce – stanowi podstawę do prac konserwatorskich prowadzonych obecnie na terenie Birkenau.

W 2016 r. Stowarzyszenie zostało też zaproszone do współpracy przy nowatorskim, międzynarodowym projekcie pod kierunkiem prof. Piero Baglioniego z Uniwersytetu we Florencji – chemika, od wielu lat zajmującego się zastosowaniem nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki. Projekt ten miał doty-

Wykład i warsztaty przeprowadzone na WKiRDS ASP w Krakowie przez Małgorzatę Musielę z toruńskiej firmy Restauro na temat zastosowania laserów w konserwacji dzieł sztuki, w październik 2016 r.

czyć konserwacji tworzyw sztucznych używanych w malarstwie i rzeźbie XX wieku. Niestety przygotowany wniosek nie uzyskał unijnego dofinansowania.

DZIAŁALNOŚĆ STATUTOWA

Realizacje konserwatorskie prowadzone w ramach działalności gospodarczej umożliwiają nam prowadzenie działalności statutowej. Zysk wypracowany podczas prac w terenie przeznaczony jest w dużej mierze na pomoc wydziałowi (darowizny finansowe – w zależności od potrzeb; zakup potrzebnego sprzętu i wyposażenia np.: kamera termowizyjna, stół niskociśnieniowy, młotek Schmidta; pokrycie kosztów noclegów, wyżywienia i transportu związanych z organizacją zajęć terenowych), ale też na organizację wydarzeń inicjowanych przez Stowarzyszenie oraz na działania na rzecz podmiotów i osób zaangażowanych w projekty służące ochronie dziedzictwa kulturowego.

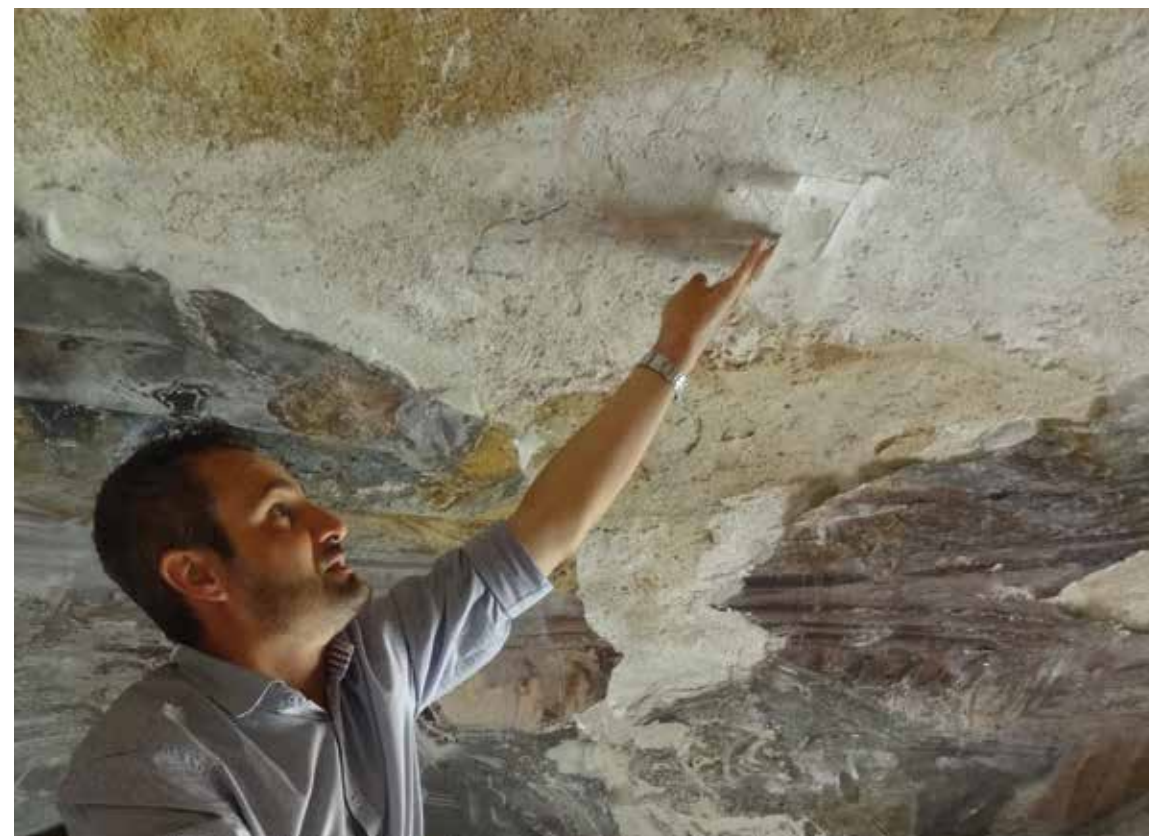
Przykładem inicjatyw podjętych w ramach działalności statutowej może być m.in.: organizacja na naszym wydziale wykładu i warsztatów prowadzonych przez prof. Piero Baglioniego, na temat zastosowania nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki, wiosną 2014 r. Ich efektem były też

konsultacje i wykład kolejnego przedstawiciela tego prężnego zespołu, dr hab. Rodorico Giorgi, w pojezuickim kościele we Lwowie. Z kolei w 2016 r. w Krakowie odbyły się zorganizowane z naszej inicjatywy wykłady i warsztaty prowadzone przez Małgorzatę Musielę z toruńskiej firmy Restauro, specjalizującej się w zastosowaniu laserów w konserwacji obiektów zabytkowych.

W 2015 i 2016 roku Stowarzyszenie sfinansowało również specjalistyczne badania zapraw pochodzących z kościoła pw. św. Benedykta w Krakowie. Pozwoliły one na ustalenie czasu powstania dwóch budowli sakralnych, których relikty znajdują się pod obecnym kościołem.

W 2016 r. wspomogliśmy również Parafię pw. św. Stanisława BM w Jodłowej w procesie przygotowania programów konserwatorskich mających służyć Parafii w staraniach o utworzenie stałej ekspozycji najcenniejszych zabytków będących w jej posiadaniu.

Stowarzyszenie na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego „Kon-Federacja” jest otwarte na współpracę, szczególnie z tymi, którzy chcieliby poświęcić wspólnym inicjatywom swój czas i zaangażowanie. W najbliższym czasie chcielibyśmy współfinansować nowe, wydzielone czasopismo internetowe, ale

Konsultacje i wykład dr hab. Rodorico Giorgi z Uniwersytetu we Florencji, związane z odsalaniem malowideł ściennych oraz zastosowaniem nanotechnologii w konserwacji dzieł sztuki, dawny kościół Jezuitów we Lwowie, czerwiec 2014 r.

też zdigitalizować archiwum katedry, zorganizować regularny cykl wykładów i warsztatów konserwatorskich, zarówno dla studentów jak i dyplomowanych konserwatorów, a także sfinansować konserwację nagrobka założyciela krakowskiego WKiRDS, prof. J. E. Dutkiewicza. Chcielibyśmy również znaleźć i zatrudnić osobę, która na stałe zajęłaby się koordynacją naszej działalności, ale też pozyskiwaniem funduszy i organizacją nowych przedsięwzięć.

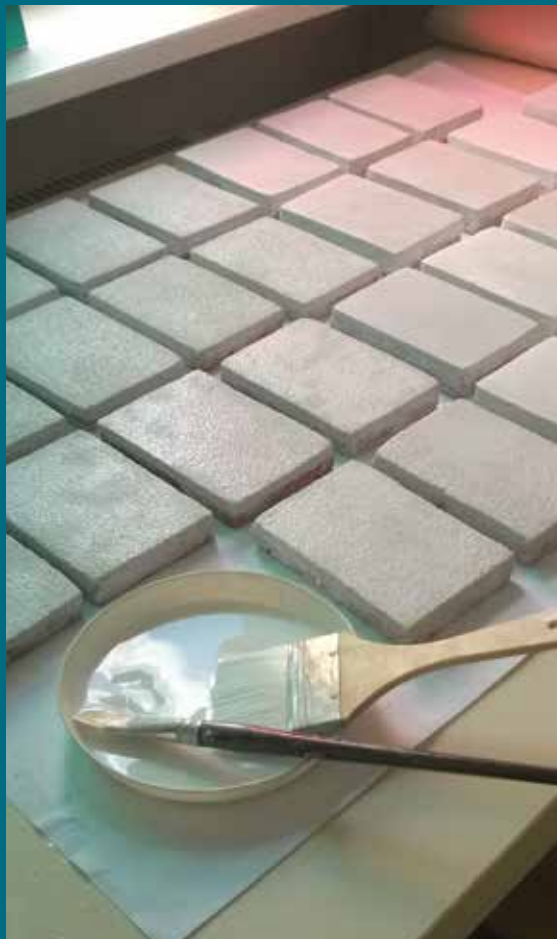

Warsztaty prowadzone w 2016 roku przez Małgorzatę Musielę z toruńskiej firmy Restauro, specjalizującej się w zastosowaniu laserów w konserwacji obiektów zabytkowych.

„Wpływ polimerów na stan zachowania malowideł ściennych w Polsce oraz możliwości ich usuwania przy zastosowaniu nanoemulsji”, grant finansowany przez Narodowe Centrum Nauki

(nr projektu: 2013/11/B/HS2/O2991)

Dorota Białek-Kostecka, Anna Forczek-Sajdak

Przygotowywanie modeli malowideł ściennych do badań.

Od sierpnia 2014 r. na naszym wydziale realizowany jest trzyletni projekt pt.: „Wpływ polimerów na stan zachowania malowideł ściennych w Polsce oraz możliwości ich usuwania przy zastosowaniu nanoemulsji”. Kierownikiem grantu jest dr hab. Zofia Kaszowska z Katedry Technologii i Technik Dzieł Sztuki, natomiast w skład zespołu wykonawców wchodzi: dr Ewelina Jarek z Instytutu Katalizy i Fizykochemii Powierzchni im. Jerzego Habera PAN, dr Małgorzata Walczak z Zakładu Chemii i Fizyki Konserwatorskiej naszego wydziału oraz dr Dorota Białek-Kostecka i dr Anna Forczek-Sajdak z Katedry Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych. W ramach różnego rodzaju badań z zespołem współpracują: dr hab. inż. Marcin Kot z Katedry Konstrukcji i Eksploatacji Maszyn krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, dr Jacek Bagniuł z rodzimego Zakładu Chemii i Fizyki Konserwatorskiej, jak również: Karolina Molga i Justyna Skrzelowska – absolwentki WKiRDS ASP w Krakowie.

Projekt ma na celu analizę zmian zachodzących w rodzimych malowidłach ściennych pod wpływem powszechnie stosowanych do ich utrwalania i konsolidacji materiałów syntetycznych (żywice winylowe i akrylowe) oraz opracowanie metod efektywnego usuwania zdegradowanych polimerów ze struktury i powierzchni malowideł przy użyciu współczesnych, bazujących na nanotechnologii układów micelarnych i nanoemulsyjnych, opracowanych przez zespół prof. Piero Baglioniego z Florencji. Zastosowanie nanoemulsji może zapewnić bezpieczne, nieinwazyjne usuwanie zdegradowanych polimerów z powierzchni i struktury malowideł. Badania prowadzone są na modelach oraz na wybranych obiektach referencyjnych.

Do podstawowych zadań badawczych należą:

– analiza stanu zachowania warstw malarskich ma-

Badania zmian na powierzchni utrwalonych malowideł. Obserwacje i pobieranie próbek w kościele Najświętszego Salwatora w Krakowie.

lowideł pod kątem zastosowanych do ich konserwacji polimerów

– badania nad możliwością usuwania zdegradowanych polimerów ze struktury i powierzchni malowideł ściennych, przy użyciu współczesnych metod bazujących na nanotechnologii.

W wyniku przeprowadzonych prób i badań planuje się doprecyzowanie wiedzy na temat stanu za-

Warsztaty przeprowadzone dla zespołu projektowego w laboratoriach chemicznych Uniwersytetu we Florencji.

chowania malowideł konserwowanych przy użyciu materiałów syntetycznych, dobranie odpowiednich nanoemulsji umożliwiających usuwanie zmieniomych polimerów z powierzchni malowideł, ale przede wszystkim wypracowanie metodologii postępowania związanej z usuwaniem żywic sztucznych utrudniających dzisiaj prawidłowy odbiór estetyczny zakonserwowanych malowideł ściennych. Część badań, na zlecenie zespołu, realizowana jest również przez instytucje zewnętrzne. Analizę połysku powierzchni utrwalonej przy użyciu polimerów warstw malarzkich, przeprowadziła w ramach projektu Agencja Poligraficzna Multigraf oraz Zakład Powłok Ochronnych Instytutu Mechaniki Precyzyjnej w Warszawie, który zbada również ścieralność utrwalonej modeli malowideł. Identyfikację spoiw malarzkich za pomocą chromatografii gazowej oraz chromatografii cieczowej połączonych ze spektrometrią mas (GC/MS i LC/MS) wykonuje dr Bartłomiej Witkowski z Wydziału Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. W ostatnim czasie opracowania metody oznaczania spoiw używanych do utrwalania malowideł, w celu zbadania ich penetracji, podjęto się koło naukowe studentów Wydziału Inżynierii Materiałowej AGH w Krakowie.

W ramach projektu w 2016 roku powstała praca

magisterska pani Justyny Skrzelowskiej pt. Wpływ spoiw syntetycznych stosowanych do utrwalania malowideł ściennych na właściwości warstw malarzkich wykonanych w technice kazeinowej, Członkowie zespołu projektowego we wrześniu 2016 roku wzięli również udział w szkoleniu i konsultacjach przeprowadzonych specjalnie dla potrzeb naszego projektu przez zespół prof. Piero Baglioniego na Wydziale Chemii Uniwersytetu we Florencji. Szkolenie dotyczyło stosowania nanopreparatów do usuwania szkodliwych powłok polimerowych z powierzchni malowideł ściennych.

Dotychczasowe wyniki badań są sukcesywnie upowszechniane na różnego rodzaju konferencjach i seminariach:

- Konferencja Analiza chemiczna w ochronie zabytków, zorganizowana przez Komitet Chemii Analitycznej PAN, Wydział Chemii Uniwersytetu Warszawskiego i Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie; Warszawa, grudzień 2014 r.; Zofia Kaszowska (prelegent), Michał Płotek; prezentacja pt.: *Ocena przydatności metody FTIR w identyfikacji spoiw zabytkowych malowideł ściennych*.

- Konferencja Analiza chemiczna w ochronie zabytków, zorganizowana przez Zespół Analizy Spektralnej Komitetu Chemii Analitycznej PAN, Centrum Nauk Biologiczno-Chemicznych UW, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, Wydział Chemii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie; Warszawa, grudzień 2015 r.; Dorota Białek-Kostecka (prelegent), Zofia Kaszowska, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, Anna Forczek-Sajdak, prezentacja pt.: *Wpływ spoiw syntetycznych użytych w procesie utrwalania malowideł ściennych na właściwości warstw malarzkich*.

- 2nd International Conference Art&Archeology 2016, zorganizowana przez The Hebrew University of Jerusalem; Jerozolima, grudzień 2016 r.; Dorota Białek-Kostecka (prelegent), Zofia Kaszowska, Anna Forczek-Sajdak, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, Małgorzata Walczak, prezentacja i poster: *The impact of the process of wall painting consolidation using syntegetic materials on the properties of paint layer*;

- 3th International Student Conference of Conservation and Restoration of Works of Art, zorganizowana na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, w marcu 2016 r., Justyna Skrzelowska (prelegent), Zofia Kaszowska, Dorota Białek-Kostecka, Anna Forczek-Sajdak, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, *The influence of synthetic adhesives used In consolidation of wall paintings on the properties of the casein paint layer made in casein technique*.

- 30th Conference of The European Colloidand Interface Society, Rzym, wrzesień 2016; Zofia Kaszowska, Anna Forczek-Sajdak, Dorota Białek-Kostecka, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, Małgorzata Walczak, poster: *Influence of synthetic polymers (vinyl and acrylicresins) used in conservation of mural painting on physicochemical properties of paint layers*.

- Seminarium na Wydziale Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, luty 2017; Anna Forczek-Sajdak, Dorota Białek-Kostecka, prezentacja: *Zastosowanie nanomateriałów w konserwacji malarstwa ściennego na seminarium Badania fizyko-chemiczne w analizie dzieł sztuki i procesów ich degradacji*.

- Jubileuszowa Konferencja Konserwatorska Okręgu Krakowskiego ZPAP, dedykowana pamięci prof. Zofii Medveckiej, Kraków, kwiecień 2016; Zofia Kaszowska (prelegent), Dorota Białek-Kostecka, Anna Forczek-Sajdak, wystąpienie: *Nowe rozwiązania w konserwacji malowideł ściennych. Problematyka*

Modele malowideł ściennych w trakcie nakładania warstw malarzkich w trzech technikach-wapiennej, klejowej i technice kazeiny wapiennej.

konsolidacji i usuwania wadliwych ingerencji konserwatorskich przy zastosowaniu nanomateriałów.

- 6th Interdisciplinary ALMA Conference, Brno, maj–czerwiec 2017; Anna Forczek-Sajdak (prelegent), Zofia Kaszowska, Dorota Białek-Kostecka, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, Małgorzata Walczak, Karolina Molga, Justyna Skrzelowska, prezentacja: *Wall painting consolidation in the Polish conservation practice. Needs and challenges*.

- XI Konferencja Polskiego Towarzystwa Ceramicznego oraz Polsko-Słowacko-Chińskie Seminarium Ceramiczne, zorganizowane przez Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie, Zakopane, wrzesień 2017; Anna Forczek-Sajdak (prelegent), Zofia Kaszowska, Dorota Białek-Kostecka, Ewelina Jarek, Marcin Kot, Jacek Bagniuik, Małgorzata Walczak, Karolina Molga, Justyna Skrzelowska, prezentacja: *Wall painting consolidation in the Polish conservation practice. Needs and challenges*.

Kościół pw. śś. Jerzego i Wojciecha w Kłodzku, wewnątrz kaplicy pw. św. Józefa.

Badania konserwatorskie w kościele pw. śś. Jerzego i Wojciecha oraz Chrystusa Króla w Kłodzku

Karolina Molga, Anna Forczek-Sajdak

Badania konserwatorskie w kościele pw. śś. Jerzego i Wojciecha oraz przylegającym do niego klasztorze Mniszek Klarysek od Wieczystej Adoracji w Kłodzku zostały przeprowadzone w latach 2015-2016, w ramach zajęć terenowych z Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych. Objęły wnętrze całej świątyni: prezbiterium, nawę wraz z kruchtą, kaplicę Matki Boskiej Loretańskiej, kaplicę św. Antoniego, kaplice śś. Barbary i Józefa oraz klasztorny refektarz. Impulsem do ich przeprowadzenia był planowany remont obiektu.

METODY BADAWCZE

Badania rozpoczęli w roku akademickim 2014/2015 studenci III i IV roku WKiRDS pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Guzika i mgr Karoliny Molgi (2 wyjazd). W roku akademickim 2015/2016 były kontynuowane przez studentów III roku pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Guzika i dr Anny Foczek-Sajdak (1 wyjazd). Prace zostały poprzedzone wstępnym opracowaniem historycznym, sporządzonym na podstawie literatury przedmiotu przez mgr Karolinę Molgę oraz wykonaniem dokumentacji fotograficznej stanu zastanego.

Badania prowadzono metodą sondażowo-odkrywkową. Uzupełniła je analiza laboratoryjna próbek spoiw, pigmentów oraz tynków. Ponadto wykonano szlify boczne oraz fotografie mikroskopowe nawarstwień ściennych, które pozwoliły na doprecyzowanie stratygrafii poszczególnych wnętrzy. Badania udokumentowano pisemnie, fotograficznie i rysunkowo.

ZARYS DZIEJÓW KOŚCIOŁA

PW. ŚŚ. JERZEGO I WOJCIECHA W KŁODZKU

POCZĄTKI ŚWIĄTYNI

Kłodzka świątynia ss. Klarysek jest budowlą jednonawową z rzędem kaplic ulokowanych od strony

Kłodzko kościół pw. śś. Jerzego i Wojciecha, widok na kaplice boczne.

północnej. Prezbiterium ma kształt wielobocznie zamkniętego prostokąta, świątynię nakrywa sklepienie kolebkowe z lunetami.

Kościół pw. śś. Jerzego i Wojciecha oraz przylegający doń klasztor i szpital, zostały ufundowane w 1475 r. dla sprowadzonych z Głogowa bernardynów przez księcia ziębskiego i hrabiego kłodzkiego Henryka I Starszego Podiebradowicza oraz jego żonę Urszulę¹. Świątynię konsekrował w 1479 r. biskup wrocławski Rudolf z Rüdesheim.

W roku 1517 kościół i zabudowania klasztorne strawił pożar², a podjęte prace remontowe wkrótce przerwała postępująca reformacja protestancka. W 1546 r. bernardyni opuścili klasztor, zawarłszy wcześniej z radą miejską umowę, w myśl której, jeżeli powrócą kiedyś do Kłodzka, zgromadzenie odzyska zostawione dobra lub ich równowartość.

¹ A. Wojtyła, *Kłodzki kościół Franciszkanów-Reformatów i jego dobrodzieje w świetle kroniki konwentu*, „Zeszyty Ziemi Kłodzkiej” 11, 2011, s. 44.

² T. Broniewski, *Kłodzko, (Śląsk w Zabytkach Sztuki)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1963, s. 83.

Kaplica pw. św. Antoniego. widoczne odkrywki malowidła z 1765 r. oraz sondy stratygraficzne.

BURZLIWY WIEK XVII

W opuszczonym przez konwent klasztorze urządzono szpital, a kościół pełnił funkcję kaplicy szpitalnej³. Zabudowania zostały w znacznym stopniu uszkodzone w trakcie wojny trzydziestoletniej. Po jej zakończeniu, w roku 1643, mocą edyktu cesarskiego bernardyni odzyskali zrujnowany kościół wraz klasztorem⁴ i przystąpili do ich odbudowy.

W roku 1662 przy kościele wybudowano kaplicę bracką pw. św. Antoniego Padewskiego, a trzy lata później, dzięki fundacji Sybilli von Sachs z rodu Hartig⁵, kościół przykryto sklepieniem kolebkowym z lunetami. Równocześnie po prawej stronie kaplicy św. Antoniego wzniesiono kaplicę Matki Boskiej Loretańskiej⁶.

Niebawem, na skutek znacznego uszkodzenia fundamentów kaplicy św. Antoniego, władze konwentu podjęły decyzję o jej przebudowie. Polegała ona na rozebraniu i wzniesieniu na nowo znacznych partii ścian oraz całego sklepienia. Remont stał się także okazją do wykonania nowej

dekoracji malarskiej kaplicy. Przedsięwzięcie zrealizowano w 1697 r. W tym samym roku ozdobiło malowidłami ściennymi także prezbiterium, chór, fasadę kościoła oraz kaplicę Matki Boskiej Loretańskiej⁷.

PRZEBUDOWY KOŚCIOŁA W XVIII WIEKU

W latach 1700-1701 po lewej stronie kaplicy św. Antoniego wzniesiono dwie nowe kaplice: św. Józefa i św. Barbary oraz przyległą do nich kostnicę⁸. W roku 1751 pobielono wnętrze kościoła i odnowiono wszystkie malowidła ściennie.

Podczas trzeciej wojny śląskiej, w 1760 r., z obawy przed pożarem, na rozkaz pruskiego komendanta rozebrano dachy i szczyty kościoła oraz klasztoru. Efektem tego były zniszczenia budowli bezpośrednio narażonej na działanie czynników atmosferycznych. Największe uszkodzenia powstały w obrębie kaplicy św. Antoniego, w której doszło do pęknięcia sklepienia i osłabienia konstrukcji murów⁹. Władze konwentu jeszcze raz podjęły decyzję o rozbiórce i ponownym odbudowaniu kaplicy. Prace rozpoczęto w sierpniu 1763 r.¹⁰ Wnętrze kaplicy pokryto malowidłami ściennymi¹¹.

3 Ibidem.

4 A. Wojtyła, op.cit., s. 45.

5 Ibidem, 47.

6 Ibidem. Kaczmarek i Witkowski podają rok 1688 jako czas budowy kaplicy: R. Kaczmarek, J. Witkowski, *Zarys dziejów sztuki w Kłodzku*, w: *Kłodzko, dzieje miasta*, red. R. Gładkiewicz, Kłodzko 1998, s. 195.

7 Ibidem., s. 50, przyp. 41-43, s. 59.

8 Ibidem., s. 51.

9 Ibidem.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

Kaplica pw. św. Antoniego, widoczna odkrywka malowidła z 1765 r., ściana wschodnia.

W RĘKACH EWANGELIKÓW

Mocą edyktu sekularyzacyjnego z 1810 r. klasztor kłodzkich reformatów został skasowany, a dwa lata później usunięto jego wyposażenie. Zamalowano również lub zatynkowano malowidła na sklepieniu świątyni, a we wnętrzu urządzono magazyn słomy i siana dla zarządu garnizonu¹².

Kościół reformatów powrócił do funkcji sakralnej w 1834 r., jako ewangelicki kościół garnizonowy. W ciągu kolejnych lat w jego wnętrzu zrealizowano prace remontowo-adaptacyjne, które objęły: budowę empor w kaplicach bocznych, wprowadzenie nowego wyposażenia i prawdopodobnie zatynkowanie barokowych malowideł, w miejsce których wykonano nowe polichromie. Na zdjęciach archiwalnych, dokumentujących wystrój kościoła po przekształceniach wprowadzonych przez ewangelików, widoczne są dekoracje malarskie w formie akantowej wici pokrywającej sklepienie prezbiterium i pola lunet w nawie. W medalionach znajdujących się na osiach pilastrów nawy wyobrażono na zasadzie alternacji półpostacie Ewangelistów oraz inskrypcje, a na ścianie tęczowej widniał majuskułowy napis w języku niemieckim: „EH-RE•SEI•GOTT•IN•DER•HOHE”.

12 D. Heinzemann, *Die Baugeschichte der evangelischen Garnisonkirche in Glatz*, „Die Grafschaft Glatz”, 18: 1923, nr 3/4, s. 22.

DZIEJE POWOJENNE

Po II wojnie światowej kościół śś. Jerzego i Wojciecha powrócił do kultu katolickiego. Od 1946 r. jego nowymi użytkownikami zostały Mniszki Klaryski od Wieczystej Adoracji¹³. Rok później odbyło się uroczyste poświęcenie kościoła i nadanie mu tytułu Chrystusa Króla¹⁴.

Siostry rozpoczęły kolejny w historii budowli okres intensywnych prac remontowych, trwających z przerwami do dnia dzisiejszego. W okresie powojennym świątynię malowano dwukrotnie. W roku 1968 wnętrze pokryto monochromią, a w roku 1985 malowidłami figuralnymi według projektu Jana Stańdy¹⁵.

W roku 1950 kościół został wpisany do rejestru zabytków nieruchomych pod numerem A/4325, a następnie 29 listopada 1965 roku¹⁶ pod numerem 1466.

13 Klasztor w Kłodzku Klaryski od Wieczystej Adoracji [on line], http://klozko.klaryski.org/index.php?option=com_content&view=article&id=119:klaryski-klasztp-pofran&catid=22:klasztorwklozko&Itemid=23 [dostęp: 01.03.2015].

14 A.K. Dudek, *Kościół pobernardyński tzw. Obserwantów pw. Świętych Jerzego i Wojciecha (Chrystusa Króla) w Kłodzku*, Wrocław 2011, s. 67.

15 W archiwum klasztoru jest zachowana opinia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Wałbrzychu na temat projektu malowania kościoła autorstwa Jana Stańdy z 1984 r., oraz rachunki tegoż za wykonanie prac z 1985 r.

16 Narodowy Instytut Dziedzictwa, wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 31 marca 2015 r., województwo dolnośląskie, s. 70 [on line], <http://www.nid.pl/>

W latach 90. wykonano remont generalny kościoła i klasztoru (1995-1998)¹⁷. Obecny stan zachowania świątyni i konieczność wymiany instalacji elektrycznej, wymagają ponownego podjęcia gruntownych prac remontowych.

WYNIKI PRAC BADAWCZYCH I WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Powodem podjęcia odkrywkowych prac badawczych wnętrz kościoła oraz klasztornej refektarza była nieznajomość stratygrafii nawarstwień ściennych w obliczu planowanych działań remontowych i konserwatorskich. Celem badań było uzyskanie informacji na temat istnienia, charakteru, stanu zachowania i zakresu występowania pierwotnej dekoracji malarskiej oraz późniejszych przekształceń obiektu. Dzięki nim ustalono stratygrafię poszczególnych wnętrz oraz wstępnie określono możliwości ekspozycji zachowanych zabytkowych nawarstwień.

DEKORACJE W PREZBYTERIUM ŚWIĄTYNI

Badania potwierdziły, że na ścianach i sklepieniach prezbiterium zachowały się fragmenty warstw malarskich, pochodzących z trzech faz chronologicznych. Najstarszą dekorację, datowaną na 1697 r., wykonano prawdopodobnie w ramach prac obejmujących pozostałe wnętrza oraz fasadę kościoła. Druga warstwa malarska, datowana na rok 1834 powstała zapewne w związku z przejęciem świątyni przez ewangelicki kościół garnizonowy i przeprowadzeniem programowych zmian wystroju wnętrza. Wówczas sklepienie prezbiterium pokryte zostało dekoracją roślinną widoczną na zdjęciach archiwalnych z lat 60. XX w. Trzecia dekoracja, związana z późniejszą polichromią ewangelicką, powstała prawdopodobnie w czasie gruntownego remontu kościoła w 1931 roku.

Wyniki badań odkrywkowych na sklepieniu pozwalają sądzić, że w 1517 roku nie zawaliło się ono całościowo, a jedynie częściowo. Ponadto odkrywki wykonane na ścianie północnej prezbiterium ujawniły występowanie warstw zaprawy i pobiał wraz z pozostałościami czarnego rysunku, pochodzących najprawdopodobniej z czasu budowy kościoła w 1475 r.

Fragmentaryczny stan zachowania poszczególnych warstw malarskich nasuwa wniosek, że w tym przypadku należy rozważyć możliwość ekspozycji

pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/ze-stawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.03.2015/DLN-rej.pdf [dostęp: 12.04.2015].

17 A.K. Dudek, op.cit., s. 74-75.

Kaplica pw. św. Antoniego, widoczna odkrywka malowidła z 1765 r., sklepienie.

wszystkich zabytkowych warstw jednocześnie – po usunięciu tylko monochromatycznych przemalowań lub ekspozycji ich jedynie w formie świadków. Decyzje z tym związane zostaną podjęte po przeprowadzeniu prac w innych partiach świątyni.

DEKORACJE W NAWIE KOŚCIOŁA

W nawie kościoła stwierdzono występowanie kilku cennych nawarstwień malarskich, w tym gotyckiej, błękitno-kremowej, obecnej w górnej strefie ściany południowej empory muzycznej. Jest to dekoracja w postaci fryzu maswerkowego, namalowana na tynku, leżącym bezpośrednio na pierwotnym kamienno-ceglanym wątku mieszanym.

Kolejna zachowana dekoracja ścian i sklepienia nawy to barokowa warstwa malarska powstała około roku 1665, kiedy to wybudowano nowe sklepienie kościoła. W większości jest ona monochromatyczna, szara z fragmentarycznie pojawiającą się dekoracją w formie kolorowych pasów/podziałów kompozycyjnych. Do warstwy tej należą również pierwotne profile stiukowe sklepienia, częściowo przesłonięte późniejszymi narzutami.

Druga barokowa warstwa malarska powstała w nawie w 1697 roku. Występuje we wszystkich przebadanych medalionach, w części lunet i przy brzegach

Kaplica pw. św. Antoniego, widoczna odkrywka malowidła z 1765 r., ściana północna.

czterech dużych prostokątnych plafonów na sklepieniu ujętych profilowanymi obramieniami. Najlepiej zachowały się fragmenty malowideł odkryte w tej warstwie na ścianie tęczowej ukazujące, m.in. postać Zmartwychwstałego Chrystusa.

Warstwa malarska pochodząca z ok. 1834 roku zachowała się szczątkowo w postaci śladu liter w medalionach oraz wici roślinnych w partii lunet. Częściowo zachował się też ewangelicki napis na ścianie tęczowej „EHRE SEI GOTT IN DER HOHE”. W tym przypadku należałoby zatem poszerzyć odkrywki w miejscach pierwotnych malowideł gotyckich i pozostawić je w formie świadków.

Jednocześnie należy podjąć próbę odkrycia malowideł barokowych, powstałych w 1697 r. roku. Cztery prostokątne plafony na sklepieniu nawy zaleca się pozostawić w obecnej formie, gdyż tam warstwa barokowa jest zachowana szczątkowo.

DEKORACJE W KAPLICY LORETAŃSKIEJ

Badania stratygraficzne przeprowadzone w kaplicy Loretańskiej ujawniły kilkanaście faz chronologicznych nawarstwień, przy czym największą wartość wykazuje warstwa malowidła barokowego z 1697 roku o charakterze figuralnym, malowanego z dużą precyzją, z zaznaczeniami kompozycji w formie

Kaplica pw. św. Antoniego, widoczna odkrywka malowidła z 1765 r. oraz sondy stratygraficzne, ściana wschodnia.

rysunku odcisniętego w zaprawie. Na podstawie wykonanych sond oraz odkrywek można wywnioskować, że malowidło to pokrywało całe sklepienie oraz jego spływy.

Z powodu późniejszych przekształceń wnętrza kaplicy dekoracja ta uległa jednak sporym zniszczeniom. W centralnych partiach medalionów liczne nacieki uniemożliwiły odczytanie kompozycji fresku. Dekoracja w pozostałej części sklepienia wydaje się być dobrze zachowana, dlatego też zakłada się jej odsłonięcie i konserwację oraz ewentualnie częściową rekonstrukcję, bądź jednoczesną ekspozycję fragmentów późniejszych nawarstwień malarskich.

DEKORACJE W KAPLICY ŚW. ANTONIEGO

Prace w kaplicy św. Antoniego pozwoliły na wyodrębnienie dwóch cennych oryginalnych warstw malarskich. Pierwsza z nich to polichromia pochodząca z pierwszej budowy kaplicy, datowana na okres po 1662 r., zachowana jedynie w obrębie arkady łączącej kaplicę z nawą główną.

Druga dekoracja pochodzi z okresu odbudowy kaplicy po raz trzeci, w 1765 roku. Obecna jest w większości sond i odkrywek wnętrza. Ma charakter figuralno-ornamentalny z fragmentarycznie zachowanymi napisami. Jest na tyle dobrze zachowana,

Kaplica pw. św. Barbary, widoczne odkrywki fresku z 1700 r. oraz sondy stratygraficzne, sklepienie.

że zaleca się jej odsłonięcie, a także ekspozycję warstwy wcześniejszej występującej w arkadzie kaplicy otwierającej się do nawy.

DEKORACJE W KAPLICY ŚW. BARBARY

W kaplicy św. Barbary stwierdzono występowanie oryginalnej dekoracji malarskiej z czasów jej budowy w latach 1700–1701, kiedy kościół należał do zakonu reformatów. Zachowały się również nawarstwienia późniejsze, w tym dekoracja malarska z ok. 1834 r., gdy przeszedł w posiadanie ewangelickiego kościoła garnizonowego. Można przypuszczać, że malowidła barokowe pokrywały wszystkie ściany i sklepienie kaplicy. Jednak z powodu przeprowadzonych na przestrzeni lat przekształceń wnętrza, w wielu miejscach uległy one zniszczeniu.

Najbardziej cenne pod względem poziomu artystycznego i stanu zachowania okazały się przedstawienia wypełniające pola plafonów i medalionów na sklepieniu kaplicy. Malowidła te są wykonane na dwuwarstwowym tynku: gruboziarnistym *arriciato* oraz barwionym na szaro *intonaco*, na którym odcisnięto rysunek kompozycji malarskiej. Odsłonięte fragmenty malowideł ukazują Świętą Rodzinę, prawdopodobnie sceny z życia św. Barbary oraz przedstawienia o charakterze emblematycznym.

Przypuszcza się, że autorem dekoracji był szwedzki malarz Karol Dankwart. Zdaniem dr hab. Andrzeja Kozieła, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego przemawiają za tym m.in. charakterystyczne dla artysty typy twarzy postaci oraz technika malarska. Dlatego też kwestią niewątpliwie priorytetową jest przywrócenie wnętrzu kaplicy św. Barbary oryginalnego wystroju. Ekspozycja malowideł barokowych wydaje się być odpowiednim rozwiązaniem, również mając na uwadze niesatysfakcjonujący stan zachowania dekoracji późniejszej.

DEKORACJE W KAPLICY ŚW. JÓZEFA

W kaplicy św. Józefa wznoszonej równolegle z kaplicą św. Barbary, występują te same nawarstwienia ścienne – począwszy od pierwotnej dekoracji, po współczesną. Barokowe malowidła zostały odkryte m.in. w obu medalionach znajdujących się w lunetach oraz plafonie.

Podobnie jak w kaplicy św. Barbary, tak i w kaplicy św. Józefa należy dążyć do przywrócenia wnętrzu jego oryginalnego wystroju. W obu przypadkach, w miejscach gdzie barokowa polichromia nie zachowała się, warto najpierw podjąć próbę odsłonięcia dekoracji ewangelickiej z 1834 roku, a następnie, na podstawie oceny jej stanu zachowania zdecydować, czy warto odsłaniać szczątkowe

Kaplica pw. św. Barbary, widoczne odkrywki fresku z 1700 r. fragment przedstawienia emblematycznego w medalionie.

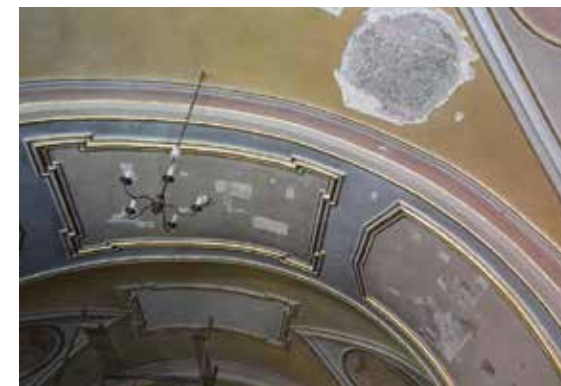
Kaplica pw. św. Barbary, widoczne odkrywki fresku z 1700 r. oraz sondy stratygraficzne, sklepienie.

pozostałości wcześniejszego malowidła. Ważnym jest, by charakter wnętrza i eksponowanych w nich dekoracji tworzył w miarę możliwości spójną całość.

DEKORACJE W REFĘKTARZU

Klasztorne refektarz był na przestrzeni wieków poddawany licznym remontom, modernizacjom i adaptacjom, którym towarzyszyła niekiedy zmiana funkcji pomieszczenia. Wynikiem tych działań było przysłonięcie pierwotnej monochromii i multiplikacja wtórnych nawarstwień ściennych. Stan zachowania pierwotnej, jasnoszarej monochromii uniemożliwia jej odsłonięcie, zaś brak walorów artystycznych, wątpliwa atrakcyjność oraz niepełny zasięg występowania, przemawiają za ujednoliceniem wnętrza kolejnym, współczesnym nawarstwieniem, z pozostawieniem jedynie odkrywek – świadków wcześniejszych warstw technologicznych i doczyszczaniem z późniejszych nawarstwień profilowanych wsporników spływów sklepiennych.

Pozostaje mieć nadzieję, że kłodzki kościół Kларыsek doczeka się ekspozycji i pełnej konserwacji

Kaplice pw. św. Barbary i pw. św. Józefa, widoczne odkrywki fresku z 1700 r. oraz sondy stratygraficzne na sklepieniach.

Kaplica pw. św. Barbary, widoczna odkrywka fresku z 1700 r., fragment sceny „Święta Rodzina”, podłucze gurtu.

cennych barokowych malowideł w ciągu najbliższych kilku lat, a krakowski Wydział Konserwacji będzie mógł w tych pracach uczestniczyć.

Przeźrocza ze zbioru prof. dr. Władysława Zalewskiego

Grażyna Schulze-Głazik

„Aqua sporca”, sposób patynowania ubytków we Włoszech.

Slajdy, czyli diapozytywy barwne były w czasach fotografii czarno-białej popularnym materiałem fotograficznym, dzięki któremu można było zarejestrować i przybliżyć kolorystykę nie tylko otaczającego nas życia, ale również konserwowanych obiektów. Często uzupełniały dokumentację konserwatorską. Umożliwiały też oglądanie oraz prezentację zdjęć w dużym formacie za pomocą rzutnika. Z czasem wyparła je fotografia barwna.

Przeźrocza są szczególnym materiałem archiwalnym. Jednak nawet najstaranniej przechowywane – bez dostępu światła, w odpowiedniej temperaturze i wilgotności – ulegają stopniowej degradacji, podobnie zresztą jak i inne nośniki.

Skopiowanie przeźroczy do postaci cyfrowej (digitalizacja) przedłuża ich „życie”. Zeskanowane nie tracą jakości, są bardziej dostępne i zyskują możliwość szybkiego transferu – tak ważną we współczesnej informatycznej rzeczywistości.

Zgromadzony w Katedrze Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych zbiór ponad 3500 przeźroczy wykonanych przez prof. dr Władysława Zalewskiego jest dokumentacją działań konserwatorskich i restauratorskich w obiektach zabytkowych. Wykorzystywany jest do zajęć dydaktycznych, referatów, publikacji i wystąpień.

Przeźrocza dokumentują prace konserwatorskie prowadzone przez Katedrę Konserwacji Malowideł Ściennych Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, głównie przy malowidłach ściennych, w ramach zajęć terenowych ze studentami w obiektach w Polsce i we Włoszech, a także prace, które profesor prowadził, konsultował lub brał w nich udział jako rzeczoznawca. Są notatkami z jego podróży konserwatorskich.

Przeźrocza barwne wykonywane od lat 70. XX wieku, które profesor zgrupował tematycznie, dzieląc na zagadnienia i obiekty oraz opisał, zostały uporządkowane. Poszczególne „zestawy” zeskanowano lub przeffotografowano, z zachowaniem kolejności

zapropnowanej przez profesora. Każdy skan ma swoje oznaczenie.

Zarchiwizowany materiał został zapisany w formacie JPG, TIF w folderach tzw. wyjściowych, których nazwy odpowiadają tytułom zestawów przechowywanych w magazynkach umieszczonych w pudełkach.

Foldery wyjściowe posłużyły do utworzenia folderów docelowych, wśród których znajdują się foldery tematyczne np. Odślanianie malowideł ściennych, Problemy przeniesionych malowideł ściennych we Włoszech, Punktowanie kreską, Aqua sporca, a także foldery dotyczące realizacji konserwatorsko-restauratorskich związanych z konkretnymi obiektami. Foldery te skatalogowane są według schematu: miasto, budowla, konserwowany lub zaprezentowany obiekt, ewentualnie faza prac np. Kraków < Wawel < Katedra < Kaplica Świętokrzyska < Sklepienie przed konserwacją lub Włochy < Vittorio Veneto < kościół św. Mikołaja < Malowidła renesansowe.

Do każdego folderu dołączona jest karta informacyjna tematu lub obiektu w pliku Word, zawierająca nazwę folderu, informacje o obiekcie, spis przeźroczy będący kopią tego, który przygotował profesor, oznakowanie w folderze, oznakowanie w indeksie fotograficznym oraz numer pudełka ze slajdami.

Archiwizacja cyfrowa posiada katalog, a także bazę kartotekową, na którą składają się indeksy fotograficzne, czyli podglądy skanów przeźroczy znajdujących się w folderach w formacie A4 oraz karty informacyjne. Każdy indeks jest opisany oznaczeniami przeźroczy zgodnie z katalogiem.

Indeksy pozwalają zorientować się w przedstawieniach, ujęciach oraz jakości materiału. Wraz z zapisem cyfrowym ułatwiają wgląd w posiadany zbiór, korzystanie z niego oraz przygotowywanie prezentacji.

Problemy przeniesionych malowideł ściennych głównie we Włoszech.

Przeźrocza podzielone na zagadnienia i obiekty.

DZIAŁY TEMATYCZNE

- „Aqua sporca”, sposób patynowania ubytków we Włoszech
- Problemy przeniesionych malowideł ściennych głównie we Włoszech
- Oddzielanie białą linią fragmentów malowideł różnych nawarstwień i elementów rekonstrukcji
- Odsłanianie malowideł ściennych
- Przykłady eksponowania fragmentów malowideł na odsłoniętym wątku kamiennym lub ceglanym
- Przywracanie podziałów kompozycyjnych w scenach źle zachowanych
- Punktowanie kreską
- Punktowanie kropką
- Trzciniowanie pod tynki
- Zabezpieczenie malowideł mechanicznie za pomocą „gwoździ”

OBIEKTY

KRAKÓW

- Kolegiata św. Anny w czasie konserwacji 1993, wnętrze po konserwacji w 1997 roku
- Kościół klasztoru oo. Pijarów, malowidła Ecksteina
- Kościół św. Andrzeja, relikty romańskie
- Kościół Jezuicki św. Barbary, sklepienie nawy przed konserwacją, 2003 r.
- Ul. Szczepańska, I p., malowidło XIX w., po konserwacji 1959 r.
- Wawel Katedra:
 - Kaplica Mariacka
 - Kaplica św. Małgorzaty
 - Kaplica Świętokrzyska
- Wawel Zamek, wnętrza z fryzami po konserwacji

LEGNICKIE POLE, woj. dolnośląskie, kościół św. Jadwigi, malowidło C.D. Asama we wnętrzu kościoła, stan z lat 90. XX w.

LUBIĄŻ, woj. dolnośląskie, „gwoździe” na sklepieniu w bibliotece.

KONDRATÓW, woj. dolnośląskie, malowidła ściennie w kościele filialnym w Kondratowie, 2001 r.

Kraków, kościół św. Barbary.

LUBLIN

- Katedra, kaplica i prezbiterium, w czasie konserwacji 2005
- Zamek, kaplica, malowidła bizantyńskie XV w., przykłady złych w sensie estetycznym uzupełnień z różnych konserwacji
- Sklep przy Rynku nr 8, zaaranżowane wnętrza

NIEPOŁOMICE

- Kościół parafialny, dokumentacja prac konserwatorskich 1986
- Kościół parafialny, kaplica św. Męczenniczek, malowidła włoskie 3 ćw. XVI w., w czasie konserwacji 1976–1986

SANDOMIERZ

- Katedra, prezbiterium:
 - malowidło bizantyńskie przed konserwacją 2007
 - malowidło bizantyńskie XV w., przed konserwacją, różne sceny

WIŚLICA

- Dom Długosza.
- Kolegiata, prezbiterium:
 - malowidła bizantyńskie po konserwacji 1958–1965
 - malowidło bizantyńskie XV w. po konserwacji 2000
 - różne.

FRANCJA

- Lotaryngia NANCY, kościół ufundowany przez Stanisława Leszczyńskiego, króla Polski, księcia Lotaryngii

WŁOCHY

- ASYŻ, Górna Bazylika św. Franciszka, cykl scen z życia św. Franciszka, Giotto, foto z lat 80. XX w.
- MANTOVA, Palazzo della Ragione, fragmenty malowideł z XII w. i późniejsze na ścianie płn. wielkiej sali
- RZYM, Watykan Kaplica Sykstyńska, sklepienie przed i w czasie konserwacji
- VITTORIO VENETO, kościół św. Mikołaja, malowidła renesansowe

Istnieje grupa kilkunastu pudełek z pojedynczymi przeźrocami z różnych obiektów i miejsc, na ramkach większości znajduje się nazwa obiektu lub miejsca wykonania.

Zapraszam do korzystania z przeźroczy profesora!

Kraków, Wawel. Katedra, kaplica Świętokrzyska.

Kraków, Wawel. Katedra, kaplica Świętokrzyska.

Kraków, Wawel. Katedra, kaplica Świętokrzyska, fragment.

Legnickie Pole, kościół pw. św. Jadwigi.

Kraków, Wawel. Katedra, kaplica Świętokrzyska.

Lublin. Zamek, kaplica. Malowidła bizantyńskie.

?

Grosetto, Włochy. Przykłady ekspozycji fragmentów malowideł na odsłoniętym wątku kamiennym.

Pogwizdów, woj. dolnośląskie. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

Wnętrze pracowni przy ul. Syrokomli.

Transfery malowideł ściennych na WKiRDS – od przybytku głowa boli?

Edward Kosakowski

Ratowanie malowideł z zabytków popadających w ruinę lub zagrożonych z innych powodów, wpisane było w proces dydaktyczny od początku działalności Wydziału. Powojenne akcje ratunkowe prowadzone pod kierunkiem prof. J.E. Dutkiewicza i późniejsza konsekwentna ich kontynuacja aż do czasów współczesnych sprawiły, że zabieg przenoszenia malowideł ściennych rozwinął się na naszym Wydziale bardziej niż w innych ośrodkach kształcenia konserwatorów, a w posiadaniu Akademii znalazł się zbiór niezwykle cennych transferów oraz kopii malowideł w skali 1:1. Malowidła pochodzą z kilku epok stylowych – od wczesnego gotyku aż do dzieł najnowszych. Zbiór jest unikatowy, jedyny w Polsce, a i w Europie trudno znaleźć bezpośredni odpowiednik. Wiele ze zgromadzonych transferów ma duże wymiary, przez co wymaga szczególnych warunków, w jakich można je opracować, przechowywać i eksponować.

HISTORIA UPADKU

Pomieszczenia o dużych gabarytach były niezbędne od początku działalności Katedry Konserwacji i Restauracji Malowideł Ściennych. Służyły jako pracownia oraz magazyny zdjętych płatów i gotowych transferów. Do końca lat 70. ubiegłego wieku mieliśmy je do dyspozycji w zamku w Dębnie, potem przejściowo (i tylko jako magazyn) – przy ul. Piłsudskiego w Krakowie. Później pomieszczenie magazynowe na gotowe transfery przydzielono nam przy ul. Karmelickiej (po przeprowadzce Katedry z tzw. Baszty przy Małym Rynku), zaś przy ul. Kapelanka w latach 90. dostaliśmy pracownię.

Przy Kapelance była duża sala główna, w której zmieściliśmy zarówno regały z płatami i transferami, walce z kopiami malowideł, jak i pracownię do dużych formatów wykorzystywaną w drugim semestrze każdego roku, kiedy studenci pracują na oryginałach. Pracownia wykorzystywana była również przez dyplomantów. W latach 1998–2006 zrealizowano tam 8 dużych dyplomów. Pomieszczenie przez lata nie było remontowane – dach zaczął przeciekać, okna nie

Pracownia „Baszta”, Mały Rynek 4.

zamykały się, drewniana podłoga była zagrzybiona. W końcu doszło do remontu. Obiekty przeniesliśmy z sali do małych pomieszczeń obok, a działalność pracowni zawiesiliśmy.

Po remoncie do sali wstawiono stare urządzenia fotograficzne (powiększalniki wielkoformatowe, suszarki itp.) uniemożliwiające użytkowanie lokalu przez naszych studentów. Przez dwa lata bezskutecznie usiłowaliśmy skłonić administrację uczelni do opróżnienia sali. W końcu zaproponowano nam przystosowanie do naszych potrzeb dwóch mniejszych pomieszczeń. Zgodziliśmy się na taką zmianę w zamian za wydzielenie części warsztatowej i magazynowej, doprowadzenie wody i kanalizacji, zmianę oświetlenia. Do dostosowania nigdy nie doszło. Obiekty wrzucono w okresie wakacji, bez naszej wiedzy, do małego pomieszczenia przy kotłowni. Dużą salę dostał Wydział Rzeźby, a pozostałe pomieszczenia przeznaczone zostały na pracownię mieszkańców akademika. Nam obiecano pomieszczenia w budynku przy pl. Matejki. Oczywiście były to obietnice bez pokrycia, bo w tym miejscu wkrótce ruszyła budowa auli.

Pracownia przy ul. Kapelanka.

Zostaliśmy bez pracowni i bez magazynu transferów i kopii, a czym skończyło się przechowywanie obiektów w niewłaściwych warunkach, pokazuje ekspozycja zrolowanych podartych płócien na trzecim piętrze przy ul. Lea.

Od 2006 roku wielkoformatowe dyplomy realizujemy w prywatnie wynajętych garażach, nieoficjalnie użyczonych fragmentach hal lub w zrujnowanych obiektach, z których zdjęte zostały malowidła. Czasem te paradoksalne sytuacje mają wymiar międzynarodowy, gdy zdejmujemy malowidła z zagranicznych galerii i musimy opracować je w Polsce. Jeśli nawet nie są to bardzo duże formaty, to i tak stajemy bezradni przed wąskimi drzwiami budynku przy ul. Lea, bo prawidłowo zaprojektowana zewnętrzna winda towarowa nigdy nie powstała.

Problem lokalu dla jedynej w Polsce Pracowni Przenoszenia i Rozwarstwiania Malowideł Ściennych i powierzchni dla unikatowego zbioru transferów nie tylko nie jest rozwiązany, ale nawet nie jest nakreślony w planach Akademii.

W tej sytuacji szukanie lokalu w zamian za pomieszczenia przy Kapelance przyjmujemy jako rozwiązanie doraźne, ale dążymy do zapewnienia przynajmniej takich warunków, które umożliwią prowadzenie zajęć i dyplomów w wymiarze podobnym jak przed ich zawieszeniem, czyli przed rokiem 2006.

Wśród rozważanych lokali do okresowego wynajęcia były pomieszczenia AGH przy ul. Reymonta, Politechniki Krakowskiej przy ul. Lea, a nawet hale w Nowej Hucie. Za każdym razem próbowaliśmy wpasować tam naszą działalność, rysowaliśmy plany, wyliczaliśmy powierzchnie, ale do wynajęcia pomieszczeń nie dochodziło.

W tej analizie różnych propozycji dość atrakcyjna i perspektywiczna wydawała się koncepcja „pracowni otwartej” przy ul. Dolnych Młynów. Bylibyśmy w stanie taki projekt realizować, choć wiązałoby się to z dużym obciążeniem pozadydaktycznym. Korzyścią byłaby niewątpliwie skuteczna promocja zarówno Akademii, jak i galerii transferów, a także tworzenie klimatu sprzyjającego staraniom o docelowe rozwiązanie problemu opieki nad tym cennym zbiorem. Taki ambitny program można jednak realizować tylko w określonych warunkach i w odpowiednich lokalach, czego, jak wiemy, nie udało się tam wynegocjować. Nadal jesteśmy otwarci na takie rozwiązanie, jeśli w przyszłości okaże się realne.

Wobec konieczności opuszczenia nawet tych niewielkich magazynowych pomieszczeń przy ul. Kapelanka, zostaliśmy chwilowo wpuszczeni do pomieszczeń w przeznaczonym do remontu budynku naszej Akademii przy ul. Syrokomli. Znaleźliśmy tam pomieszczenia o odpowiedniej wielkości,

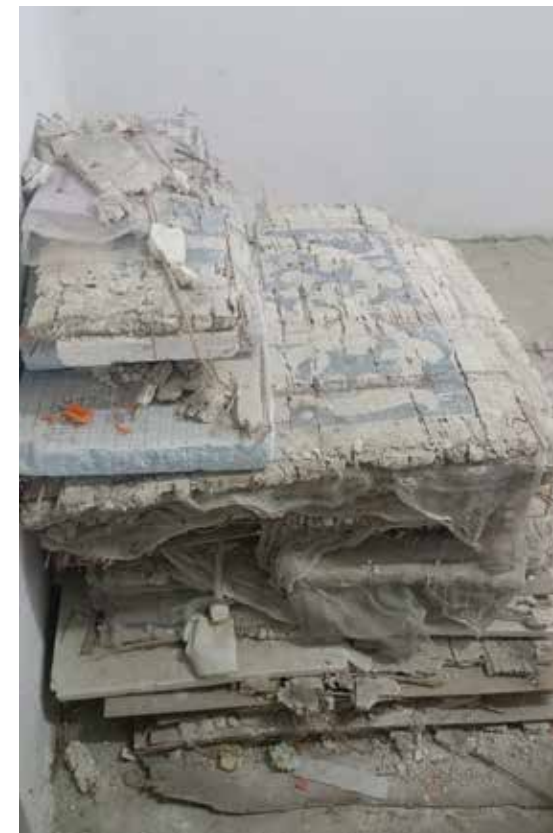

Wnętrze pracowni przy ul. Kapelanka.

w których udało się, choć bez ogrzewania i wody, kontynuować trzy rozpoczęte w terenie dyplomy. Latem bieżącego roku rozpoczął się remont budynku skutkujący kolejną przeprowadzką. Płaty z wielkoformatowymi rysunkami zdjęte z Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAP wciśnięte zostały do garażu na rozkopanym podwórku, a fragmenty renesansowej dekoracji stropu z Dolnego Śląska i polichromowane deski z małopolskiego kościoła znalazły schronienie w małym budynku obok. Mimo życzliwej pomocy pracowników administracyjnych Akademii oraz wysiłków dyplomatów i ich promotorów, warunki takie dalekie były od wymaganych dla optymalnego przeprowadzenia zabiegów.

ODBIĆ SIĘ OD DNA

Teraz, u progu nowego roku akademickiego, znów stajemy bezradni wobec przeprowadzki donikąd. Płaty zdjętych malowideł czekające na opracowanie, walce z nawiniętymi, zabytkowymi już kopiami i wreszcie cenne transfery nie przetrwają zimy w garażu czy w nieogrzewanych pomieszczeniach przy ul. Syrokomli, nawet gdyby mimo remontu mogły tam pozostać. Czyżby wieloletnia tułaczka miała skończyć się w taki sposób?

Pewną nadzieję na przełom daje zrozumienie wagi problemu przez Senat i sygnalizowane ostatnio kierunki działania Władz Akademii. Pozyskanie odpowiednich lokali, to rozwiązanie jednego, podstawowego problemu – umożliwienia kontynuacji kształcenia studentów w Pracowni Przenoszenia i Rozwarstwiania Malowideł Ściennych i zapewnienia bezpieczeństwa konserwowanych dzieł sztuki. Oddzielnym problemem, równie ważnym dla związanego z dydaktyką ratowania dziedzictwa kulturowego, jest uświadomienie i właściwe wykorzystanie wartości, jakie zawiera zgromadzony zespół transferów. Opracowanie i wypromowanie zbioru, który może stać się unikatową wizytówką Akademii, to zadanie na najbliższe lata.

Pracownia w budynku przy ul. Karmelickiej.

Studenci podczas zajęć w pracowni przy ul. Lea.

Otoczenie pracowni przy ul. Karmelickiej.

Pracownia w budynku przy ul. Karmelickiej.

„Garaż” – pracownia transferu na tyłach budynku przy ul. Syrokomli.

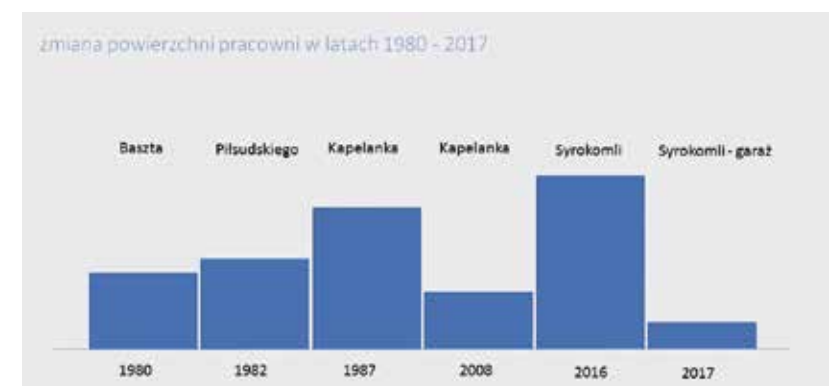
Otoczenie pracowni urządzonej w garażach na tyłach budynku przy ul. Syrokomli.

Pracownia przy ul. Syrokomli.

Pracownia przy ul. Syrokomli.

Grobowiec rodziny Dutkiewiczów na cmentarzu komunalnym w Tarnowie. Kwiecień 2015 r.

Założenia i program dotyczący konserwacji i restauracji grobowca rodziny Dutkiewiczów, na Cmentarzu Starym w Tarnowie, powierzchnie kamieniarskie oraz odtworzenie dekoracji sgraffitowej

Mieczysław Stec

ROZPOZNANIE KONSERWATORSKIE

Grobowiec rodziny Dutkiewiczów został wykonany w formie kolumny, której trzon ustawiony jest bezpośrednio na prostokątnym cokole. U jej podstawy, od strony alejki, zamocowana jest płyta nagrobna z wykazem osób, które są w tym grobowcu pochowane.

Kolumna (słup) została wybudowana z użyciem płaskich kamiennych elementów, połączonych zaprawą murarską. Elementy te są dopasowane do wyokrąglenia trzonu kolumny, a jej powierzchnie opracowanie oddaje efekt łamanego kamienia. Nie nosi znamion narzędziowego opracowania. Kolumna zwieńczona jest nietypowym okrągłym „kapitelem”, z obiegającym go gzymsowaniem i kimationem. Na nim umieszczona jest figura Chrystusa frasobliwego.

Kolumna była zdobiona dekoracją wykonaną w technice sgraffitowej niemalże na całej wysokości trzonu kolumny. Ujęta została w formę chmurki z wolutowymi zdobieniami na brzegach i zajmowała obszar ekspozycyjny tylko z jednej strony, widocznej od alejki.

Nałożony na wążek kamienny plaster tynku, w którym wykonano dekorację sgraffitową, niemalże w całości uległ zniszczeniu. W dolnej partii zachował się fragment ornamentu wolutowego, zamykającego zapewne kompozycję. Kształt plastra, na którym wykonane było sgraffito, wyraźnie zarysowuje się jako jaśniejszy na tle pociemniałego i zabrudzonego tła kamiennego wążku. Fragmenty zachowanego oryginalnego tynku w lewej części plastra są popękane, szerniałe, rozczłonkowane, odspojone i nie stanowią już zwartej struktury. Powodem zniszczeń było bezpośrednie oddziaływanie

naturalnych czynników niszczących (temperatura, deszcz, ciśnienie, wiatr) oraz dobór materiałów zastosowanych do wykonania pomnika (kamień, cement, wapno, wypełniacz żwirowo-piaskowy) i powstające naprężenia ścinające.

IDENTYFIKACJA OBIEKTU

IMIĘ I NAZWISKO ARTYSTY: nieznane

CZAS POWSTANIA: początek XX wieku

TECHNIKA: przedstawienie figuralne Chrystusa frasobliwego wraz z kamienną podstawą, odkute w piaskowcu

WYMIARY GROBOUCA: wysokość: 292 cm szerokość: 156 cm; głębokość: 161 cm

KSZTAŁT OBIEKTU: kształt skompilowany (partia tumbowa – płaski prostopadłościan oraz wertykalnej smukłej kolumny),

ADRES PRZECHOWYWANIA:

„Stary Cmentarz” w Tarnowie – ul. Tuchowska,

WŁAŚCICIEL OBIEKTU: rodzina Dutkiewiczów

INSKRYPCJE:

JÓZEF DUTKIEWICZ PROF. ASP – 13 VI 1903 – 7 IX 1968

ZDZISŁAW DUTKIEWICZ NOTARIUSZ –

7 XII 1899 – 8 V 1973

JÓZEF DUTKIEWICZ SĘDZIA – 5 II 1864 – 25 I 1955

JADWIGA Z SZYBAŁSKICH DUTKIEWICZOWA –

7 II 1874 – 25 IV 1939

JÓZEFA Z WÓJCIKIEWICZÓW ŁOJASIEWICZOWA – 2 I 1876 – 9 XI 1946

JADWIGA Z ŁOJASIEWICZÓW DUTKIEWICZOWA – 12 II 1910 – 4 VII 2002

R I P

OPIS FORMALNO-STYLISTYCZNY

Kompozycja grobowca złożona zasadniczo z niskiej części tubowej oraz wysokiej kolumny zwieńczonej przedstawieniem figuralnym Chrystusa frasośliwego – w węzłowie nagrobka. Forma partii tumbowej nieregularna, skompilowana z grubo ciosanych blozków kamiennych (różnokolorowych piaskowców oraz granitu).

TECHNIKA WYKONANIA

Grobowiec wykonano zasadniczo z kamienia murowanego (piaskowce – karpackie, czerwone Kopulak, oraz granit) w technice murowania. Przedstawienie figuralne Chrystusa frasośliwego oraz owalną głowicę kolumny grobowca wykonano z piaskowca. Poszczególne elementy grobowca murowane, przy zastosowaniu związanej zaprawy cementowej.

STAN ZACHOWANIA I PRZYZYNY ZNISZCZEŃ

Określając stan zachowania grobowca należy rozróżnić kondycję zasadniczych elementów tj.:

- Tumba grobowca
- Pełnoplastycznej rzeźby Chrystusa frasośliwego wraz z głowicą kolumny

Uszkodzenia przedstawienia figuralnego Chrystusa frasośliwego oraz podstawy można określić jako typowe dla obiektów kamiennych, narażonych w sposób szczególny na oddziaływanie czynników atmosferycznych. Cała powierzchnia jest silnie zabrudzona. Współ z luźnymi nawarstwieniami występuje również patyna atmosferyczna. Jej obecność widoczna jest w sposób szczególny na głowicy kolumny. Lokalnie, na skutek występowania patyny atmosferycznej, struktura kamienia uległa silnemu osłabieniu (dezintegracja strukturalna widoczna w sposób szczególny na obszarze „wolic oczek” zdobiących podstawę rzeźby). Konsekwencją występowania patyny są wykruszenia, osypywanie i ubytki kamienia.

Usytuowanie rzeźby w gęstym poszyciu drzew (zacinienie, zwiększony stopień wilgotności, procesy gnilne opadających liści, soki drzew, ptasie fekalie), stymulowało występowanie procesów mikrobiologicznego rozkładu. Ponadto istnieje prawdopodobieństwo obecności drobnoustrojów heterotroficznych, działających niszcząco na składniki budujące kamień, na skutek wytwarzania m.in. kwasowych produktów ubocznych. Forma rzeźbiarska uległa zaobleniu.

Fragment nagrobka rodziny Dutkiewiczów na cmentarzu komunalnym w Tarnowie.

ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DLA KOLUMNY GŁOWICY ORAZ RZEŻBY CHRYSUSA FRASOŚLIWEGO

Grobowiec stanowi niewątpliwie cenny i wartościowy zabytek. Posiada wysoki poziom artystyczny, walory historyczne, kompozycyjne oraz technologiczne.

Generalnym założeniem podejmowanych prac jest przeprowadzenie pełnej konserwacji techniczno-estetycznej przedstawienia figuralnego Chrystusa frasośliwego wraz z podstawą, w wyniku której zostanie przybliżony oryginalny wygląd tej części grobowca, równocześnie z szeroko zakrojonymi działaniami naprawczymi skoncentrowanymi przede wszystkim na przywróceniu właściwości technicznych uszkodzonym elementom. Proponuje się, aby generalne zabiegi konserwatorskie wokół figury wraz z podstawą wykonać *in situ*.

Bezpośrednie prace na zabytku polegać będą na wykonaniu dezynfekcji i zatruciu mikroflory poprzez m.in. działanie dwuetapowe środkiem biobójczym. Wyboru metody lub kompozycji metod oczyszczania powierzchni kamienia z zabrudzeń oraz sztucznej patyny proponuje się dokonać na podstawie prób, z zastosowaniem różnorodnych metod: mechanicznych, chemicznych i fizycznych. Przed zasadniczym usunięciem nawarstwień

Grobowiec rodziny Dutkiewiczów na cmentarzu komunalnym w Tarnowie. Kwiecień 2015 r.

osłabioną lokalnie strukturę kamienia zaleca się wzmocnić preparatami krzemoorganicznymi. Zabieg impregnacji konsolidacji strukturalnej, zostanie ponowiony w pełnym zakresie tuż po usunięciu nawarstwień, profilaktycznym odsoleniu struktury kamienia oraz odplamieniu (jeśli będzie konieczne). W sposób szczególny proponuje się potraktować kwestię uzupełnień ubytków kamienia. Uzupełnieniu podlegać winny wszystkie ubytki, które znacząco wpływają na czytelność formy, jak i techniczną trwałość rzeźby. W miejscu niewielkich ubytków kamienia proponuje się, aby zastosować barwione kity cementowo-wapienne (fabryczne). Uzupełnienia wymagające wzmocnienia zostaną uzbrojone przez zastosowanie tzw. pajęczków, klamer z drutu nierdzewnego lub włókien polipropylenowych (zbrojenie rozproszone). W obrębie niewielkich uzupełnień zaleca się ponadto stosowanie środków poprawiających adhezję i elastyczność kitów. Pustki szczeliny, ubytki spoinowania zostaną uzupełnione zaprawą renowacyjną zawierającą wapno trasowe. W ramach dalszej prewencji konserwatorskiej, kamienna figura zostanie poddana impregnacji hydrofobowej przy zastosowaniu fabrycznego preparatu krzemoorganicznego. Niezbędne korekty kolorystyczne proponuje się wykonać przy użyciu

farb na bazie spoiwa krzemoorganicznego oraz pigmentów o wysokiej odporności na promieniowanie UV. Całość prac zostanie udokumentowana w formie opisowej, graficznej i fotograficznej.

POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE KAMIENNA FIGURA CHRYSUSA FRASOŚLIWEGO WRAZ Z PODSTAWĄ

1. Dezynfekcja powierzchni kamienia preparatem biobójczym. Proponuje się zastosowanie fabrycznego preparatu Imprägnierung BFA firmy Remmes alternatywnie roztworu preparatu Biotin R w alkoholu lub innych o podobnych właściwościach.
2. Wstępna impregnacja wzmacniająca preparatem krzemoorganicznym silnie osłabionych partii kamienia. Proponuje się zastosowanie fabrycznego preparatu KSE 300 firmy Remmers lub innego o podobnych właściwościach. Zabieg ma na celu zabezpieczenie struktury osłabionego materiału przed rozpoczęciem zasadniczego oczyszczania.
3. Oczyszczenie powierzchni kamienia z brudu, nawarstwień biologicznych i sztucznej patyny przy zastosowaniu metod stosowanych przy obiektach zabytkowych. Technika oczyszczania będzie wyłonią na podstawie prób konserwatorskich. Należy przetestować:

- metodę strumieniowo ścierną (wysokie ciśnienie powietrza współ z różnymi rodzajami ścierniw oraz frakcjami ścierniw: ścierniwo „Garni”, piasek kwarcowy itp.),
 - metodę termodynamiczną: para wodna pod ciśnieniem,
 - preparaty chemiczne (fassadenreiniger paste firmy Remmers / roztwór kwasu HF).
4. Odsolenie struktury kamienia metodą swobodnej migracji do rozszerzonego środowiska przy zastosowaniu kompresów nasączonych wodą destylowaną.
 5. Ekstrahowanie zaplamień kamienia metodami chemicznymi.
 6. Impregnacja wzmacniająca preparatem krzemoorganicznym (metoda kąpieli). Proponuje się zastosowanie preparatu KSE 300 firmy Remmers lub innego o podobnych właściwościach.
 7. Iniekcja spękań. Proponuje się zastosowanie fabrycznych preparatów Akepox 1005 firmy Akemi, alternatywnie Injektionsharz 100 firmy Remmers lub inny o podobnych właściwościach.
 8. Uzupełnienie ubytków kamienia zaprawą mineralną o spoiwie cementowo-wapiennym. Wykonanie fugowania zaprawą mineralną zawierającą wapno trasowe np. Funcosil Restauriermörtel Spezial firmy Remmers lub inną o podobnych właściwościach

Inskrypcja na grobie rodziny Dutkiewiczów na cmentarzu komunalnym w Tarnowie. Kwiecień 2015 r.

9. Hydrofobizacja powierzchni kamienia preparatem krzemoorganicznym. Proponuje się zastosowanie preparatu Funcosil SL firmy Remmers lub innego o podobnych właściwościach.

10. Scalenie kolorystyczne farbą na bazie spoiwa krzemoorganicznego wspólnie z pigmentami odpornymi na promieniowanie UV, np. Historic Lasur firmy Remmers lub inną o podobnych właściwościach.

11. Wykonanie dokumentacji prac konserwatorskich.

ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DLA SGRAFFIT

Po wykonaniu prac konserwatorskich przy murowanych i kamiennych elementach (oczyszczeniu, uzupełnieniu formy architektonicznej i rzeźbiarskiej, opracowaniu fug i pomniejszych reperacji), jako ostatnie zostaną wykonane prace przy sgrafficie.

Sgraffito znajdujące się na kolumnie pomnika uległo całkowitemu zniszczeniu i w całości zostanie odtworzone, wykonane na nowo. Treścią przedstawienia były leżące i grające na instrumentach muzycznych anioły, ujęte w ozdobne obramienie z wolutami. Taki graficzny obraz dekoracji sgraffitowej został wykonany przez arch. Józefa Dutkiewicza. Najbardziej wierne odtworzenie dekoracji byłoby możliwe w oparciu o jej fotograficzny obraz, jednakże dotychczasowe starania najbliższej rodziny prof. Józefa Dutkiewicza (m.in. przez Piotra Szlezyngera) o pozyskanie fotografii pomnika z dekoracją sgraffitową, nie przyniosły pozytywnego rezultatu, są w toku.

Czas, jaki upłynął od wykonania sgraffita do jego całkowitego unicestwienia (ok. 50 lat?), dowodzi, że zastosowana technika i technologia wykonania dzieła nie zapewniła mu dostatecznej trwałości.

Problem dotyczy głównie utrzymania tynku na kamiennym trzonie kolumny. Powtórzenie tego samego sposobu wykonania współcześnie nie zapewni dekoracji sgraffitowej stabilności, gdyż nadal będą oddziaływały te same czynniki niszczące. Konieczne będzie wykonanie dzieła w innej technologii, a szczególnie wykonanie podkładowej warstwy, która musi zapewnić dobrą spoiwość z eksponowaną rytą warstwą sgraffitową. Dodatkowym zabezpieczeniem będzie wykonanie fizycznego rusztu z nierdzewnego materiału, zamocowanego w fugach murowanego słupa. Na tak przygotowane podłoże zarzucona będzie zaprawa sgraffitowa, warstwy pobiał i w fazie wiązania zaprawy przeprowadzone będzie rycie, odtworzenie dekoracji.

Prace przy odtworzeniu sgraffita uwarunkowane są wcześniejszym przeprowadzeniem prac konserwatorskich przy elementach architektonicznych i kamiennych całego pomnika. Jeszcze w trakcie ich trwania wykonane zostanie podłoże pod dekorację sgraffitową. Odtworzenie samego sgraffita będzie przebiegało w technice klasycznej, gdyż tak było wykonane w oryginale, zatem w ciągu jednego dnia (także ze względów technologicznych).

POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE DLA SGRAFFIT

1. Wykonanie dokumentacji i inwentaryzacji konserwatorskiej *in situ*. Ustalenie lokalizacji i zasięgu odwzorowania plastra z dekoracją sgraffitową, sporządzenie kalki 1:1.
2. Przygotowanie kompozycji rysunkowej w skali 1:1 na folii polietylenowej i papierze, wykonanie przepróchy. W tym czasie prowadzone będą prace konserwatorskie dotyczące całego pomnika.
3. Wykonanie warstwy podkładowej dla sgraffita,

Fragment nagrobka rodziny Dutkiewiczów na cmentarzu komunalnym w Tarnowie. Widoczne patyna wykruszenia, ubytki, dezintegracja strukturalna kamienia, nawarstwienia mikrobiologiczne. Kwiecień 2015 r.

rusztu z drutu aluminiowego i narzutu wapienno-piaskowego z dodatkiem trasu i cementu. (Alternatywnie przeprowadzona będzie analiza linii technologicznej firmy Remmers i wybrana zostanie technologia optymalna dla trwałości zamierzonej realizacji).

4. Odtworzenie samego sgraffita przeprowadzone będzie w ciągu jednego dnia (zgodnie z zasadą wykonywania sgraffit w systemie dniówkowym).

Narzucona będzie zaprawa sgraffitowa wapienno-piaskowa z dodatkiem trasu i wyszlifowana powierzchnia. Obecność trasu spowoduje lekkie zabarwienie, ale będzie ono korzystne dla ekspresji sgraffita. Po odpowiednim stężeniu zaprawy sgraffitowej powierzchnia będzie powleczone co najmniej dwoma warstwami pobiału wapiennej. Z kolei naniesiony będzie rysunek z kalki (skala 1:1) i nastąpi rycie sgraffita.

DYPLOMY 2013–2017

Paulina Taranek *Próba ustalenia zakresu prze-malowań XVII-wiecznej polichromii oraz zabiegów konserwatorskich z lat 70. i 80. XX wieku, podjęcie tematu rekonserwacji na przedstawieniach św. Doro-ty oraz św. Łukasza Ewangelisty w otoczeniu aniołów w prezbiterium kaplicy pw. Nawiedzenia i Zwiastowa-nia NMP w Dalewicach, woj. Małopolskie, promotor dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, 2013 r.*

Julia Wójcik, *Odsłonięcie, konserwacja i restauracja malowidła ściennego – fryzu podstropowego z końca XVI wieku na ścianie południowej sali reprezentacyjnej pałacu w Piotrowicach Nyskich, promotor dr hab. An-drzej Guzik, 2013 r.*

Olga Borcz, *Konserwacja i opracowanie nowej ekspo-zycji późnogotyckich malowideł ściennych o tematyce pasyjnej z klasztoru oo. Bernardynów w Przeworsku na przykładzie sceny „Upadek pod krzyżem” oraz próba ich atrybucji, promotor dr hab. Andrzej Guzik, 2013 r.*

Maciej Fricze, *Malowidło ścienne z przedstawieniem „Modlitwy Chrystusa w Ogroju” z krużganków klasz-toru oo. Dominikanów w Krakowie. Próba rekonstrukcji pierwotnej formy gotyckiego malowidła i jej ekspozycja in situ z wykorzystaniem współczesnych technologii, promotor dr Dorota Białek-Kostecka, 2013 r.*

Mikołaj Stompór, *Problematyka uzupełniania, re-konstrukcji i aranżacji na przykładzie malowidła ścien-nego „Cud naprawy wozu podczas podróży przez Alpy” z cyklu scen z życia św. Bernarda z Clairvaux w budyn-ku dawnego probostwa w Jeleniej Górze Cieplicach-Zdroju (woj. Dolnośląskie), promotor prof. Edward Kosakowski, 2013 r.*

Małgorzata Kornecka-Drag, *Murale – wielkoformatowe malowidła reklamowe w Łodzi z okresu PRL-u. Tło historyczne i społeczne, techniki i technologie, przyczyny zniszczeń i stan zachowania oraz próby zabiegów konserwatorskich muralu Zakładów Przemysłu Jedwabniczego „Pierwsza”, promotor dr hab. Andrzej Guzik, 2014 r.*

Wiktoria Zejler, *Rozpoznanie, konserwacja i restauracja malowidła ściennego w krużgankach sanktuarium Królowej Rodzin w Wambierzycach. Rozpoznanie problematyki konserwatorskiej malowideł ściennych w Wamierzyckiej Kalwarii, promotor prof. Mieczysław Stec, 2014 r.*

Karolina Molga, *Działalność konserwatorska Juliusza Makarewicza (1854–1936), promotor prof. Edward Kosakowski, 2014 r.*

Miłosz Pliszek, *Problematyka zmian barwnych polichromii na drewnie na przykładzie dekoracji malarskiej wnętrza kaplicy Nawiedzenia i Zwiastowania NMP w Galewicach k. Krakowa, promotor dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, 2015 r.*

Wiktoria Suder (Klimas), *Zespół 10 XVI-wiecznych transferów malowideł ściennych ze Starkowa. Próba odczytania treści oraz odtworzenie układu dekoracji malarskiej w gotyckim kościele w Starkowie (woj. lubuskie), promotor dr Dorota Białek-Kostecka, 2015 r.*

Justyna Skrzelowska, *Wpływ spoiw syntetycznych stosowanych do utrwalania malowideł ściennych na właściwości warstw malarskich wykonanych w technice kazeinowej, promotor dr Dorota Białek-Kostecka, 2016 r.*

Anna Foryś, *Problem aranżacji i ekspozycji kilku nakładających się warstw malowideł ściennych na przykładzie prezbiterium kościoła pw. św. Mikołaja Biskupa w Skrzydlnej, promotor dr Anna Forczek-Sajdak, 2016 r.*

Monika Fudali, *Transfery trzech malowideł ściennych z przedstawieniami Chrystusa Pantokratora, świętej Paraskewy oraz Kopyzycja Abstrakcja autorstwa Jerzego Nowosielskiego (...), promotor dr Dorota Białek-Kostecka, 2016 r.*

Teresa Sewiło, *Problem odświeżania malowideł ściennych na przykładzie kościoła pw. św. Mikołaja Biskupa w Skrzydlnej, promotor dr Anna Forczek-Sajdak, 2016 r.*

Karolina Matusiak, *Opracowanie metody oczyszczania mocno zasolonych malowideł autorstwa Franciszka Ecksteina w pojezuickim kościele pw. św. Piotra i Pawła we Lwowie, promotor prof. Edward Kosakowski, 2017 r.*

Monika Kułaga, *Opracowanie metody przeniesienia malowideł ze stropu pałacu w Łagowie z zachowaniem fragmentu nietypowego oryginalnego podłoża, promotor prof. Edward Kosakowski.*

Wojciech Zieliński, *Transfer rysunku Michela Kichki wykonanego na ścianie biblioteki muzealnej w Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAP, promotor dr Dorota Białek-Kostecka*

Pamela Grajny, *Projektowanie aranżacji wnętrza jako metoda optymalnego eksponowania zabytkowych malowideł na przykładzie dekoracji dawnej sali dla mężczyzn żydowskiego domu modlitwy Chewa Thilim przy ul. Meiselsa 18 w Krakowie, promotor prof. Edward Kosakowski.*

FOTOSYGNAŁY

Mistrz uczniem – uczeń mistrzem.

W formie wystawy ujawnione zostały tajemnice młodości wydziałowych pedagogów.

7.10.2013

Klub „70+” stale się powiększa.
Czyżby tworzyły się nowe struktury?
13.05.2016

**Czerwcowe ćwiczenia na Dolnym Śląsku
są okazją do poznania dawnych realizacji
Katedry przez nowe pokolenia studentów.**

Tym razem ocena trwałości prac wypadła pomyślnie –
kościół w Świerzawie i Jaworze nadal stoją.

20.06.2015

**Coroczna dokumentacja konserwatorska.
10.07.2013**

Akademia Sztuk Pięknych
im. Jana Matejki w Krakowie

200-lecie

1818–2018